

Diyarbakır
İş Kadınları Derneği
(DİKAD)

Diyarbakır Kadın Aile Sorunları ve Çözüm Önerileri

Kitabın Adı: Diyarbakır Kadın Aile Sorunları ve Çözüm Önerileri

Yazarın Adı: Esra ELMAS

Sayfa Düzeni: Zafer TÜZÜN

Kapak Tasarım: Bahar GAZANRI

Baskı Tarihi: 01/12/2016

DİYARBAKIR İŞ KADINLARI DERNEĞİ

Urfa Yolu Yeni Sebze Hal Kavşağı

Rema Sitesi A/Blok 1/4 - **Kayapınar /DİYARBAKIR**

Kayapınar /DİYARBAKIR

Tel: 0 (412) 252 47 79

Faks: 0 (412) 252 47 97

web: www.dikad.com.tr

e-mail: dikad@dikad.com.tr

Baskı: Gün Matbaacılık Reklam Film Basın Yayın San. Tic. Ltd. Şti..

Beşyol Mah. Akasya Sk. No: 23

Sefaköy / K.Çekmece / İstanbul

Sefaköy-Küçükçekmece / İSTANBUL

Telefon: +90 (212) 580 63 81

Fax: +90 (212) 426 69 28

Diyarbakır Kadın Ve Aile Sorunları Ve Çözüm Önerileri

Projesi 2016 Yılı Doğrudan Faaliyet Desteği Programı kapsamında
Karacadağ Kalkınma Ajansı tarafından sağlanan mali destek ile
yürütölmektedir.

Sözleşme No: TRC2/16/DFD/0089

Diyarbakır İş Kadınları Derneği

Foto: Mervan YALÇINDAĞ

Diyarbakır Kadın Aile Sorunları ve Çözüm Önerileri

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM	8
1.1. Amaç, Kapsam ve Metodoloji	9
1.2. Uygulama Süreci	9
1.3. Araştırmanın Sınırlılık ve Güçlüklüleri	9
1.4 Neden Kadınlar, Çocuklar ve Aileler?	10
2. BÖLÜM	12
2.1. Çatışmalardan Önce ve Sonra Sur	13
Tablo 1: Alan Araştırmasının Yapıldığı Altı Mahallede İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasakları	16
Tablo 2: 2015 TUIK verilerine göre çalışmanın yapıldığı altı mahallenin nüfus bilgileri.....	17
3. BÖLÜM	18
3.1. Görüşülen Surlu Kadınlar ve Kadınların Sermaye Türlerine Göre Profilleri	19
3.1.1 Ekonomik Sermaye	19
4. BÖLÜM	32
4.1. Çatışmalardan Sonra Sermaye Türlerindeki Değişim	33
4.1.1 Ekonomik Sermaye	33
4.1.2 Dayanışmanın ve Sosyal İlişkilerin Kaybı	38
4.1.3 Sembolik Sermaye: "Bir Kimseden" "Hiç Kimse"ye	40
4.1.4 Maddi ve Manevi Birikim Olarak Çeyiz	41
4.1.5 Psikolojik Travma ve Çocuklar.....	42
4.1.6. Zihinsel ve Bedensel Engelli Çocuklar ve Anneleri	46
5. BÖLÜM	47
5.1. Politik durum, Şikayetler ve Beklentiler	49
5.1.2. Hayal Kırıklığı: "Çatışmalar Biter Sandık"	49
5.1.3. Taraflara Kızgınlık ve Feda Edilmişlik Hissi	51
5.2. Beklentiler... 51 5.2.1. Sur'a Dönüş	51
5.2.2. Kayıp ve Tazminat Dengesizliğinin Giderilmesi	53
5.2.3. Çözüm ve Barış	55
6. BÖLÜM	57
6.1. Değerlendirme ve Öneriler	59
EKLER	64
I- ANKET SORULARI	65
Mülakat Soruları	85

Diyarbakır İş Kadınları Derneği (DİKAD)
Diyarbakır Kadın Aile Sorunları
ve Çözüm Önerileri
Esra Elmas ¹

1

BÖLÜM

1.1. Amaç, Kapsam ve Metodoloji

Bu çalışma, Diyarbakır İş Kadınları Derneği'nin (DİKAD) yürüttüğü “Diyarbakır Kadın Aile Sorunları ve Çözüm Önerileri Projesi” kapsamında Karacadağ Kalkınma Ajansının desteği ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma Diyarbakır'ın Sur ilçesinde Temmuz 2015'ten başlayarak kırsal alandan kent merkezlerine taşınan silahlı çatışmaların ve yarattığı tahribatın analizini, Sur nüfusunun yarısından fazlasını oluşturan kadınların gözünden aktarma, anlama ve yaşanan sorunlara yine kadınların gözünden ve ihtiyaçlarına yönelik olarak cevap arama amacını taşımaktadır.

Bu amaçla, olaylardan önce ve olaylar sırasında Sur'un çatışmaların en yoğun yaşandığı ve sokağa çıkma yasaklarının en uzun sürdüğü altı mahallesi olan Hasırlı, Dabanoğlu, Cevatpaşa, Fatihpaşa, Alipaşa ve Savaş'ta yaşayan 54'ü evli, 54'ü bekar toplam 108 kadın ile anket ve 25'i evli, 25'i bekar olmak üzere toplam 50 kadın ile de derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TUIK) nüfus verileri ve kadınların mahallelere göre dağılımını göz ederek, 15 yaş ve üstü bekar ve evli kadınlarla yapılan anket çalışması ve derinlemesine mülakatlar, kadınların çatışmalar öncesinde, esnasında ve sonrasında, içinden geçtiği süreçleri ve yaşadıkları problemleri **sosyal, ekonomik, kültürel ve sembolik sermaye türlerine göre** analiz etmeye dönük olarak hazırlanmış ve uygulanmıştır.

1.2. Uygulama Süreci

Çalışmanın öncelikli hedefi, Surlu kadınların yukarıda bahsi geçen dört farklı sermaye türünde çatışmalardan etkilenme düzeylerini tespit etmektir. Uzman araştırmacılar tarafından nicel verilere ulaşmak için hazırlanan anket çalışması ve akabinde gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar 2016 yılının Ekim ve Kasım aylarında gerçekleştirilmiştir. Anket uygulaması ve derinlemesine mülakatlar, yukarıda ifade edilen altı mahalleden çıkan ve Sur'un çatışma yaşanmayan ya da çatışmalardan görece daha az etkilenmiş civar mahallelerine ve Diyarbakır'ın diğer ilçelerine zorunlu olarak göç eden yahut yaşadıkları mahallelerdeki yasakların kalkmasıyla bölgeye geri dönen kadınlar ile gerçekleştirilmiştir.

1.3. Araştırmanın Sınırlılık ve Güçlüklüleri

Bu araştırmanın hem nicel hem de nitel verileri Sur'un Hasırlı, Dabanoğlu, Cevatpaşa, Fatihpaşa, Alipaşa ve Savaş mahallelerinde yaşayan 15 yaş üstü evli ve bekar toplam 108 kadın ve onların değerlendirilmeleriyle sınırlıdır.

Bölgedeki çatışmaların bitmesinin hemen ardından yapılan anket ve alan araştırması sırasında, araştırmacıların karşılaştığı en büyük zorluk, hiç kuşkusuz ki, uzun bir çatışma sürecine maruz kalan, maddi ve manevi kayıp yaşamış olan kadınların tanıklıklarını yahut görüşlerini aktarma noktasında yaşadıkları tereddüt ve korku olmuştur. Araştırmacıların Surlu kadınların yaşadıklarını aktarmasına ve görüşlerini paylaşmasına engel olan korku duvarını ve güven kaybını aşmaları hatırı sayılır bir çaba gerektirmiştir. Öte yandan, projenin sahibi olarak DİKAD'ın çatışma dönemi boyunca Surlu ailelere sunduğu destek ve ailelerle kurduğu güven ilişkisi, araştırmacıların görüşme taleplerinin kadınlarca kabul edilmesini önemli ölçüde kolaylaştırmıştır. Projenin alan araştırmasını yürüten araştırma ekibinin, Diyarbakır'da yaşayan, bölgeyi, Kürt meselesini ve kadın çalışmalarını yakından takip eden, yanı sıra bu alanlarda çalışan kişilerden oluşması ve Kürtçe bilmesi ise Surlu kadınlarla iletişimin sağlanması, rahat bir

diyalog kurulması, görüşmelerin hedefine ulaşması ve kadınların hassasiyetlerini göz önünde bulunduran bir dilin geliştirilebilmesi bakımından oldukça önemli bir diğer kolaylaştırıcı unsur olmuştur. Görüşmeler kadınların tercihiyle Kürtçe ya da Türkçe gerçekleştirilmiştir ve her görüşmede mutlaka bir kadın araştırmacı bulunmuştur. Etik ilkelerden hareketle ve görüşmeleri kolaylaştıran bir yöntem olarak, görüşme yapılacak kadınlarla saptanan randevu tarihi ve saati öncesinde mutlaka yeniden irtibat kurulmuş, böylelikle kadınların özellikle psikolojik olarak görüşmeye hazır hale gelmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Elbette her çalışma belli bir temsiliyete sahiptir ve belirli sınırlılıklar içerir. Bu çalışma da bu gerçekten azade değildir. “Toplumun bilinebilir bir nesne olmadığı ancak anlaşılabilirliği” kabulünden hareketle², gerek alan araştırması gerekse alan araştırmasının sonuçlarına dayanan şu an okumakta olduğunuz bu Rapor, “mutlak doğrulardan” bahsetme iddiası taşımamaktadır. Öte yandan, Sur’da çatışmaların en uzun süre ve yoğun yaşandığı altı mahalleye odaklanması, çatışmalardan önce ve çatışmalar sırasında bu mahallelerde yaşayan kadınların birbir tanıklıklarına ve görüşlerine - onların yerine konuşmaya teşebbüs etmeden - aracılık etmesi, yaşanan gerçekliğin, ihtiyaçların ve beklentilerin çoğulluğunu içermesi bakımından bu çalışma, yüksek bir temsili niteliğe de sahiptir.

1.4 Neden Kadınlar, Çocuklar ve Aileler?

Bilindiği gibi dünyada yaşanan toplumsal şiddet, çatışma, savaş ve göç gibi yıkıcı toplumsal olaylardan en çok etkilenen mağdur gruplarının başında kadınlar ve çocuklar gelmektedir. Öte yandan, bu yıkıcı süreçlerin, kamu gündemine hâkim olan analizleri, çoğunlukla kadın ve çocukların bu süreçlerden etkilenme düzeylerine dair soğukkanlı, gerçekçi, sistemli ve uzun süreli değerlendirmeler içermez. Genellikle “büyük davalar”, kadın ve çocukların özellikle olayların sıcak olduğu dönemlerde varoluşsal önceliklerini temel alan seslerini ve taleplerini gölgeler ve ivedilikle önem sırasının gerisine iter.

Özellikle Türkiye gibi aşırı siyasallaşmış ve kutuplaşmış toplumlarda, kayıp ve yıkımlarla mücadele eden insanların ve özel olarak kadınların en büyük sorunlarından biri, ille de siyasi olmayan ya da siyasete tahvil edilemeyecek ihtiyaçlarının ve taleplerinin görünmez hale gelmesidir. Oysa - son derece siyasi bir bağlam ve nedensellik zinciri içinde ortaya çıkan olaylar akabinde dahi - mağduriyet yaşayan insanların öncelikli ihtiyaçları, herhangi bir siyasi bağlam ya da anlamdan bağımsız olarak can güvenliği, barınma, sağlık ve beslenme gibi temel insancıl gereksinimlerdir.

Bu çalışmanın konu ettiği Sur’da yaşanan çatışmalar, sonuncusu 103 gün süren ve farklı dönemlerde ilan edilen toplam altı sokağa çıkma yasağının ardından can kayıplarına, Sur’un çalışmaya konu olan altı mahallesindeki yaşam alanlarının çoğunluğunun geri dönülemez biçimde tahribatına ve bölgedeki nüfusun zorunlu olarak göç etmesine, diğer bir ifadeyle, yerinden edilmesine sebep olmuştur. Hayatta kalan insanların ve özellikle kadınların yaşam alanlarını kaybetmelerine bağlı olarak ortaya çıkan mağduriyetleri maddi ve manevi boyutları ile iyi anlaşılması gereken bir husustur. Zira Sur’un bu çalışmaya konu olan altı mahallesindeki kadınlar, kişisel çevrelerinde can kayıpları yaşamaları da aile üyeleri de dahil olmak üzere ciddi hayati tehlikeler atlattığı ve tüm maddi ve manevi birikimlerini kaybetmiş kadınlardır. Yanı sıra bu kadınlar, sahip oldukları maddi ve manevi birikimi ve en geniş anlamıyla yaşam alanlarını evleri olarak tanımlayan kadınlardır.

2 - Diltbey, Wilhelm (1999) Hermeneutik ve Tin Bilimleri, İstanbul: Paradigma Yayınları

Hayatlarının büyük bölümünü evinde ve sokağında geçiren bu kadınların büyük bölümü meslek ya da iş sahibi değildir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı şekilde ele alınacağı üzere, kadınların özellikle evleri ve sokakları ekseninde “sahip olduklarına” ve “yitirdiklerine” dair aktarımları, dar anlamıyla ekonomik ya da maddi bir birim ya da mekân olarak evin ya da sokağın yitimi değil; bir hafıza, anlam, aidiyet yitimidir; kendiliklerini ve varoluşlarını kurdukları bir alanın, yaşamsallığın ve ilişkiler bütünüünün kaybıdır.

Sur'daki çatışma sürecini kadınlar açısından ele alan bu çalışma vesilesiyle hatırlanması gereken ve deneyimle sabit olan husus ise, günümüzde dünyanın herhangi bir yerinde yahut yaşadığımız ülkelerin tek tek hayatlarımıza uzak coğrafyalarında meydana gelen herhangi bir çatışmanın ya da savaşın, artık sadece yaşanan şehrin, bölgenin yahut ülkenin iç meselesi olmaktan çıktığı gerçeğidir. Zira bu olaylar uzun ve kısa vadede, umulan ya da umulmayan sonuçları bakımından o çatışmaların yaşandığı şehir, bölge ya da ülke kadar, çatışmanın yaşandığı coğrafya bütünüünü ve hatta uluslararası ilişkileri de etkilemektedir.

Yıkıcı toplumsal olaylar ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan mağduriyetler, kalıcı yöntemlerle ve yapıcı yaklaşımlarla giderilmediği oranda, sadece bu yıkıma maruz kalan kesimler için değil, toplumun tamamı için uzun vadede öngörülen ya da öngörülemeyen toplumsal, ekonomik ve siyasi sonuçlar doğurmaktadır. Öte yandan, riskler karşısında sadece güvenlik önlemleri arttırıldıkça, yaşanan insancıl koruma ve insan hakları ihlalleri de her birimizi koruyan uluslararası normları zayıflatmaktadır.³

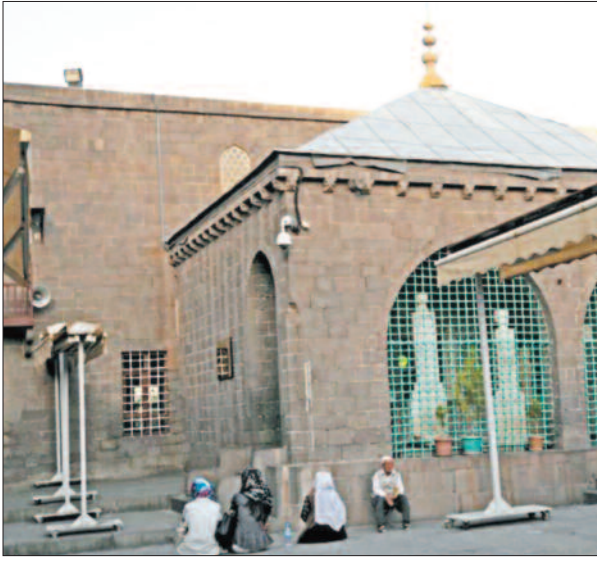
3 - Kerim Yıldız, 'Çözüm ve Dönüşüm Süreçlerine İlişkin Teorik ve Pratik Yaklaşımlar', Çatışma Çözümleri ve Barış, Der: Murat Aktaş, iletişim Yayınları: İstanbul 2014

2

BÖLÜM

2.1. Çatışmalardan Önce ve Sonra Sur

Sur, Diyarbakır'ın tarihi önemi büyük merkez ilçelerinden biridir. Helenistik dönemden bu yana önemli bir yerleşim yeri olan Sur'un, kadim surları ve surların bitişiğindeki Hevsel Bahçeleri, UNESCO dünya mirası statüsüne sahiptir⁴. Sınırları içinde tarihi camiler, kiliseler ve bir de sinagog yer alan Sur, bu çok kültürlü ve çok dinli kültürel mirası nedeniyle, Diyarbakır tarihinin ve kimliğinin merkezindedir.

Resim 1: Diyarbakır Suriçi'ndeki Hz. Süleyman Türbesi ve Surp Giragos Kilisesi

Kültürel mirasın yanı sıra Sur, yakın siyasi tarihin de hafızasını tutan bir yerleşim yeridir. 1980'lerin sonu ve 1990'lı yılların ortasına dek PKK ve güvenlik güçleri arasındaki çatışmaların en yoğun olduğu dönemde, köy boşaltmalar ve ülke içinde yerinden edilmeler sonucunda, hatırı sayılır bir nüfus kırsaldan kent merkezlerine göç etmiş, Diyarbakır'a yönelen zorunlu göç mağdurlarının birçoğu Sur'a yerleşmiş ve Sur, aynı zamanda Diyarbakır'ın en yoksul ilçelerinden biri haline gelmiştir⁵. 2015 TÜİK verilerine göre, Sur'un toplam nüfusu, 58.079'u erkek ve 59.619'u da kadın olmak üzere, toplam 117.698'dir.

Uzun bir dönem, işsizlik ve yoksulluk oranı yüksek nüfusuyla, gecekondular mahalleleri ve şehrin "karanlık yüzü" olarak anılan Sur'un, özellikle zorunlu göç nedeniyle ekonomik ve sosyal açıdan hazırlıksız ve şehre formal yollarla eklenemeyen kent yoksullarının⁶, çokça uzak durulan yoksul ve yoksun bir muhiti olageldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan, Sur az sayıda da olsa konforlu çevre sitelere yerleşmeyi tercih etmeyen yerli bir nüfusa da sahiptir. Turizm, kültür ve ticaret merkezi olması nedeniyle Sur'un gündüz nüfusu gece nüfusundan fazladır ve buna bağlı olarak Sur, aynı zamanda farklı siyasi eğilimlerin de karşılaşma alanıdır.

4 - UNESCO, *Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj Alanı*, <http://whc.unesco.org/en/list/1488>

5 - Türkiye İstatistik Enstitüsü, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları*, 2015, <http://www.turkstat.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21868>

6 - Kent yoksulları kavramı, 1996 yılı BM HABITAT raporunda nüfusun kentlerde yaşayan bir kesiminin, çeşitli nedenlerle, tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari bir geçim standardını sağlayabilecek yeterli kaynaklara ve konuta ulaşamaması, barınma yoksulluğu ile beraber davranışsal ve toplumsal ilişkiler açısından sorunlara yol açabilecek bir konumda olması durumu olarak açıklanmıştır. Bkz: S. Kalaycıoğlu, H. Rittersberger-Tılıç, "Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Başetme Stratejileri", Kentleşme, Göç ve Yoksulluk, Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 2002, s. 200, aktaran: Hatice Kurşuncu, "Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı Kent ve Çevre Bilimleri Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2006

Türkiye’de ret, inkâr ve asimilasyon politikalarının sonlandırıldığı, demokratikleşmenin hız kazandığı, PKK’nın silahsızlandırılmasına yönelik birden fazla girişimin yaşandığı 2000’li yıllarla birlikte bölge, Diyarbakır ve Sur özelinde de geçmiş yıllardan farklı olarak siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın yeniden canlandığı bir döneme girmiştir.

Resim 2: Dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın eşi Emine Erdoğan ile Diyarbakır ziyareti

2005’de, o dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan’ın ‘Kürt sorunu benim de sorunumdur’ diyerek ilk defa devlet düzeyinde sorunun adını koyduğu Diyarbakır konuşması⁷ ile ifadesini bulan paradigma değişikliği, 2009’da “Demokratik Açılım” adıyla çözüm sürecine evrilmiştir. Başladığı günden buzdolabına kaldırıldığı⁸ tarihe kadar “Kürt Açılımı”, “Demokratik Açılım”, “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” ve “Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun Tasarısı” olarak değişen isimlerine ve zaman zaman krizler yaşamasına rağmen, çözüm süreci, özünde Kürt sorununun çözümünü amaçlayan bir süreç olmuştur. Sürece en büyük destek ise bölge insanından gelmiştir.⁹

Çözüm paradigmasının hâkim olduğu dönemin en büyük kazanımı, hiç kuşku yok ki, çatışmaların ve ölümlerin durması olmuştur. Fiziksel güven ortamının güçlenmesine eşlik eden gelişmeler, bölge insanının psikolojik, ekonomik ve siyasi olarak olumlu ve gelecekte umutlu bir normalleşme sürecine girmesinin ilk ciddi belirtilerini beraberinde getirmiştir. Öte yandan, siyasi sorunlar nedeniyle sosyo-eko-

7 - Yeni Şafak, ‘Erdoğan Kürt Sorunu Benim Sorunum’, 2005, <http://www.yenisafak.com/arsiv/2005/agustos/13/p01.html>

8 - Sabah, ‘Erdoğan Çözüm Süreci Buzdolabında’, 2015, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/08/11/erdogan-cozum-sureci-buzdolabinda>

9 - Çözüm süreci dinamizminin hâkim olduğu dönemde kendisini Kürt olarak tanımlayan yurttaşların çözüm sürecine desteğinin % 83 olduğu, BDP’ye oy verenlerde bu desteğin %91 gibi rekor bir seviyeye ulaştığı, Türkiye genelinde ise çözüm sürecine verilen desteğin %57 olduğu belirlenmiştir. “Çözüm Süreci”nin sorunları bitireceğine ilişkin beklentiler ise Kürt nüfusta %61 ve Türkiye genelinde ise %47 olarak hesaplanmıştır

nomik gelişimi örselenmiş bölge ve özelde Diyarbakır şehri, çözüm süreciyle beraber ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın yeniden canlandığı bir kent haline gelmiş, bölgede yatırımlar artmış, turizm gelişmiştir. Bu dönemde ilk defa bölgenin ve özelde Diyarbakır'ın yatırım ortamı değerlendirilerek, farklı sektörlerde rekabet edilebilirliğin geliştirilmesi için ihtiyaç duyulan kamu yatırımları, ekonomik ihtiyaçlar konuşulmaya ve ilgili kurumlar ile ortak politikalar üretilmeye ve uygulanmaya başlanmıştır.¹⁰

Sürecin toplumsallaşması, barışın bir norm haline gelmesi ve siyaset alanının genişlemesi, ülkenin genelinde olduğu gibi bölge özelinde de toplumsal psikolojinin olumlu yönde değişmesini sağlamıştır. Şehrin çehresi de sürecin barış paradigmasını yansıtır biçimde değişmiş. Suriçi'nde 2000'li yılların başından itibaren belediyeler, kamu kurumları ile özel girişimciler tarafından yapılan restorasyon ve işlevlendirme çalışmaları sosyal ve kültürel hayatı canlandırmıştır. Gelecek tasavvurlarının barış merkezinde yapıldığı bu dönemde, geçmişte bir lüks olarak görülen, insanların gece geç saatlere kadar dışarıda vakit geçirebilmesi, kimlik kontrolü ya da yasakla karşılaşmaksızın pikniğe çıkabilmesi, esnafın kepenk kapatmaması, taziye çadırlarına rastlanmaması gibi gelişmeler, Diyarbakır'ın kendini bir barış şehri olarak yeniden kurmaya başlamasını sağlamıştır.

Bu pozitif siyasi ve ekonomik iklimden Suriçi de olumlu yönde etkilenmiştir. Bu çalışma için görülen ve çatışmalardan önce ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarını tarif eden kadınların büyük bir bölümü çatışmalardan önce Sur'daki yaşamlarına dair anlatımlarımda yaşanan ekonomik hareketliliğe, sosyal hayatın dinamizmine ve en önemlisi güven ortamına dikkat çekmektedir:

“Çatışmalardan önce hiçbir korkumuz yoktu, güvendeydik, gece bile çıkıyorduk...” (42, Evli, Dabanoğlu)

“Önceden güven vardı, daba güvende hissediyorduk. Hareketlilik vardı...” (41, Bekar, Dabanoğlu Mah.)

“Sur'da rahattık, hiç böyle bir sıkıntı yaşayacağımız aklımıza gelmezdi, şok olduk zaten biz. Rahat yatıp rahat kalkıyorduk... Allah hidayet versin de düzeler inşallah. Diyarbakır her şeyimizdir. Bizim için en güvenli yerdir.” (44, Evli, Cevatpaşa Mah.)

“Sur'da çok güvende hissediyordum kendimi; orası benim evimdi, her şeyimdi. Diyarbakır da öyle...” (26, Evli, Hasırlı Mah.)

“Çatışmalardan önce kendimi Diyarbakır'da ve Sur'da güvende hissediyordum. Türkiye'de de öyle...” (24, Bekar, Dabanoğlu Mah.)

Bölgede yakın bir geçmişe kadar, çözüm sürecinin yarattığı olumlu iklimin de hatırı sayılır etkisiyle, yukarıdaki ifadelerle tanımlanan Sur ve Sur'daki hayat, Temmuz 2015'te çatışmasızlık sürecinin sona ermesini takip eden olaylarla beraber olumsuz yönde değişmeye başlamıştır. Suriçi de dahil olmak üzere bölgedeki kimi il ve ilçelerin merkezlerinde kazılan hendekler ve kurulan barikatlar ve Ağustos 2015'de bu oluşumlara yönelik olarak başlayan askeri operasyonlar sonucunda, bölgede sokağa çıkma yasakları uygulanmış ve bazıları geçici süreyle askeri güvenlik bölgesi ilan edilmiştir.

Hendeklerle başlayan çatışmalardan ve akabinde gelen sokağa çıkma yasaklarından en çok etkilenen ilçelerden biri de Sur olmuştur. Sur'a yönelik operasyonlar boyunca ilk sokağa çıkma yasağı 6-13 Eylül 2015 tarihleri arasında, ikincisi 10-13 Ekim 2015 tarihleri arasında, üçüncüsü 28-29 Kasım 2015 tarihleri arasında ve aralıksız 103 gün devam eden dördüncüsü ise 02 Aralık 2015'de ilan edilmiştir.

10 - Kerim Yıldız, Turkey's Kurdish Conflict: Pathways to Progress, Erişim tarihi 22.12.2016,
http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/20121030112907_insight_turkey_vol_14_no_4_2012_yildiz.pdf

Tablo 1: Alan Araştırmasının Yapıldığı Altı Mahallede İlan Edilen Sokağa Çıkma Yasakları

06.09.2015 - 07.09.2015	Abdaldede, Alipaşa, Cami Kebir, Cami Nebi, Cevatpaşa, Dabanoğlu, Fatihpaşa, Hasırlı, İskenderpaşa, Melikahmet, Ziya Gökçalp, Lalabey, Süleyman Nazif, Savaş, Cemal Yılmaz Mahalleleri
13.09.2015 - 14.09.2015	Abdaldede, Alipaşa, Cami Kebir, Cami Nebi, Cevatpaşa, Dabanoğlu, Fatihpaşa, Hasırlı, İskenderpaşa, Melikahmet, Ziya Gökçalp, Lalabey, Süleyman Nazif, Savaş, Cemal Yılmaz Mahalleleri
10.10.2015 - 12.10.2015	Dabanoğlu, Cemal Yılmaz, Cevatpaşa Mahalleleri
10.10.2015 - 13.10.2015	Fatihpaşa, Hasırlı, Savaş mahalleleri ve Gazi Caddesi
02.12.2015 - 10.12.2015	Cevatpaşa, Dabanoğlu, Fatihpaşa, Hasırlı, Savaş, Cemal Yılmaz Mahalleleri ve Gazi Caddesi
11.12.2015 - 16.03.2016	Cevatpaşa, Dabanoğlu, Fatihpaşa, Hasırlı, Savaş, Cemal Yılmaz Mahalleleri ve Gazi Caddesi
27.01.2016 - 03.02.2016	Abdaldede, Ali Paşa, Lalabey, Süleyman Nazif, Ziya Gökçalp Mahalleleri ve Melikahmet Caddesi
02.02.2016 - 03.02.2016	Melikahmet, Cami Kebir, Cami Nebi, İskenderpaşa Mahalleleri
09.02.2016 - 13.02.2016	Gazi Caddesi, Çiftehan Sokak girişi ve Mardin Kapı arasındaki bölüm

Sur ilçesindeki yasaklı bölgenin çatışmalar öncesi nüfusu, %49,35'i erkek, %50,65'i ise kadın olmak üzere, 23.900'dür. Bu toplam nüfusun 23.204'ünü, bu çalışma kapsamında görüşülen altı mahallenin sakinleri oluşturmaktadır.

Tablo 2: 2015 TUIK verilerine göre çalışmanın yapıldığı altı mahallenin nüfus bilgileri

Mahallenin Adı	2015 ADNKS Nüfusu
Ali Paşa	2985
Cevat Paşa	3256
Dabanoğlu	3705
Fatih Paşa	5153
Hasırlı	5696
Savaş	2409
Toplam	23204

Bu rakamlar da göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın odaklandığı altı mahalle Hendeklerle başlayan çatışmalardan ve akabinde gelişen sokağa çıkma yasaklarından en çok etkilenen kesimi oluşturmaktadır. Sur Kaymakamlığı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından edinilen bilgilere göre, Sur ilçesinde çatışmalardan etkilenerek zorunlu olarak göç eden toplam nüfus 18.000'dir ve bu nüfus, Sur bölgesinde yaşağın olmadığı dokuz mahalle ve merkez ilçe olan Bağlar, Kayapınar, Yenişehir ilçelerine dağılmıştır. Yaşanan olaylara bağlı olarak ortaya çıkan insani ve ekonomik kayıpla beraber demografik yapısı değişen Sur'un özgün tarihi dokusu da zarar görmüştür. Yaşanan yıkım sonrasında 21 Mart 2016 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Sur içinde 6292 parsel için acele kamulaştırma kararı alınmıştır.

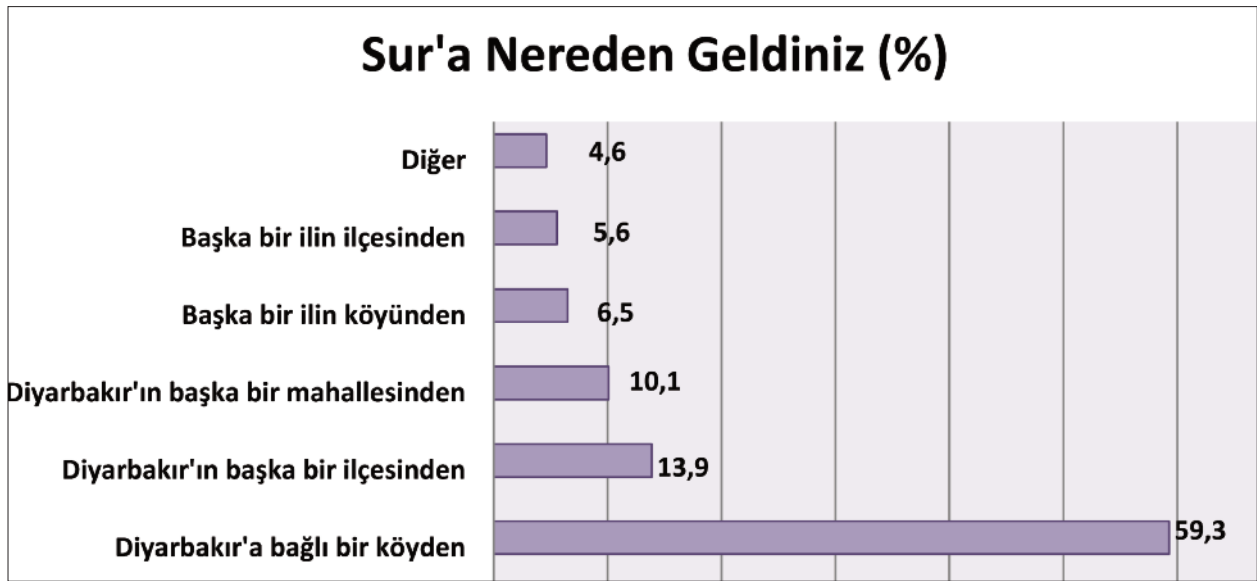
3

BÖLÜM

3.1. Görüşülen Surlu Kadınlar ve Kadınların Sermaye Türlerine Göre Profilleri

3.1.1 Ekonomik Sermaye

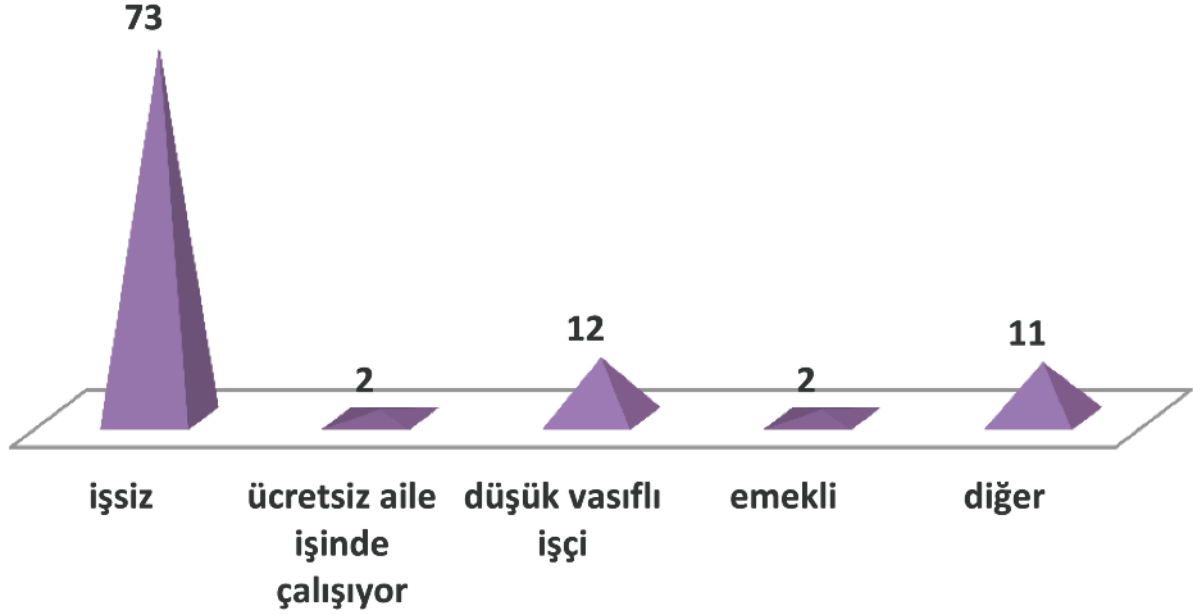
Çalışmanın önceki bölümlerinde de ifade edildiği gibi, Sur 1990'lı yıllarda Diyarbakır'a yönelen zorunlu göç mağdurlarının en yoksul kesiminin yerleştiği bir ilçedir. Bu çalışma kapsamında görüşülen kadınların büyük bölümü de bir göç geçmişine sahiptir. Bu kadınların ve ailelerinin Sur'a, Diyarbakır'ın çevre köy ve ilçelerinden göç ettikleri görülmektedir.

Grafik 1: Sur'a Göç Edilen Yer

Kadınların ve ailelerinin Sur'a yerleşme nedenlerinin başında şehirdeki ekonomik ve sosyal olanaklar yer almaktadır.

Görüşülen Kişinin İş Durumu %

Grafik 2: Görüşülen Kişinin İş Durumu

Öte yandan, 2015 TÜİK verilerine göre Türkiye’de işsizlik oranının en yüksek olduğu ikinci bölge %17,5 ile oran ile Diyarbakır’ın da içinde olduğu TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgesidir¹¹. Diyarbakır’ın işsizlik ve yoksulluk oranı en yüksek ilçelerinden biri ise Suriçi’dir. Aileleriyle beraber öncelikle ekonomik olanaklar nedeniyle şehre göç etmiş bu kadınların aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi %73’i işsizdir.

Kadınlar işsiz olmalarını, geleneksel aile yapısı içinde kadının ev işleri, çocuk-hasta bakımı gibi maddi gelir karşılığı olmayan fakat gider azaltıcı geçinme yöntemlerini görev edinmiş olmasına ve eğitimsizliğe bağlamaktadır.

11- Türkiye İstatistik Kurumu, İş Gücü İstatistikleri (2015), 2016: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21567>

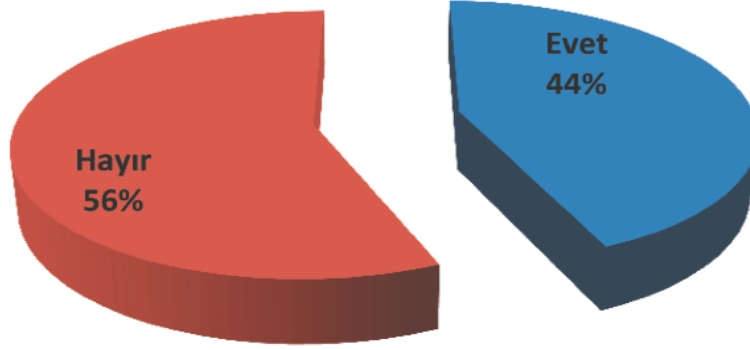
Görüşülen Kişi Neden Bu İşi Yapmaktadır (%)

Grafik 3: Görüşülen Kişi Neden Bu İşi Yapmaktadır

Çalışma kapsamında görüşülen kadınların ekonomik sermayesi mülkiyet sahipliği bakımından değerlendirildiğinde, 108 kadından 45'inin çatışmalardan önce Sur'da kendi evinde oturduğu, 63'ünün ise kiracı olduğu anlaşılmaktadır. Burada Sur'lu kadınların evlerine yönelik ifade ettikleri sahiplik ifadesinin her zaman bir tapuya dayanmadığı gözlenmiştir. Kaçak yapılanma ile sahip oldukları ve kira ödemedikleri evler için de mülkiyet sahipliği ifadesi kullanılmaktadır.

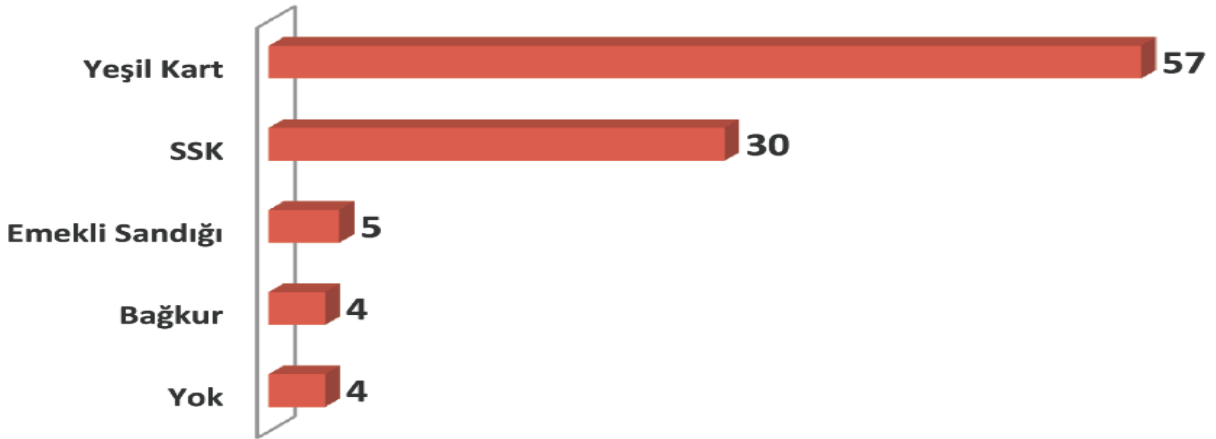
Oturulan Evin Mülkiyeti Size mi Ait?

Grafik 4: Oturulan Evin Mülkiyeti

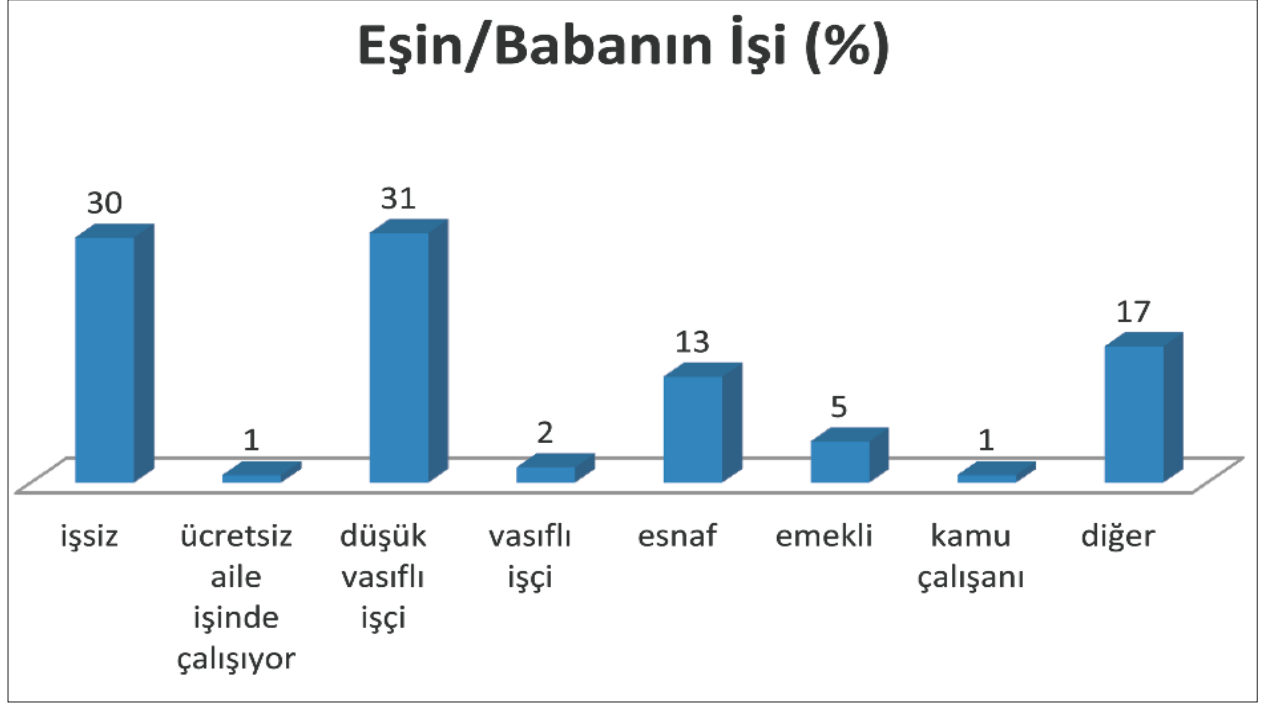
Sağlık güvencesi bağlamında kadınların 62'si yeşil kartlı, 33'ü SSK'lı, beşi emekli sandığı dördü ise Bağkurlu olmak üzere sigortalıdır. Herhangi bir sağlık sigortası olmayan kadın sayısı ise dördür.

Sağlık Güvenceniz %

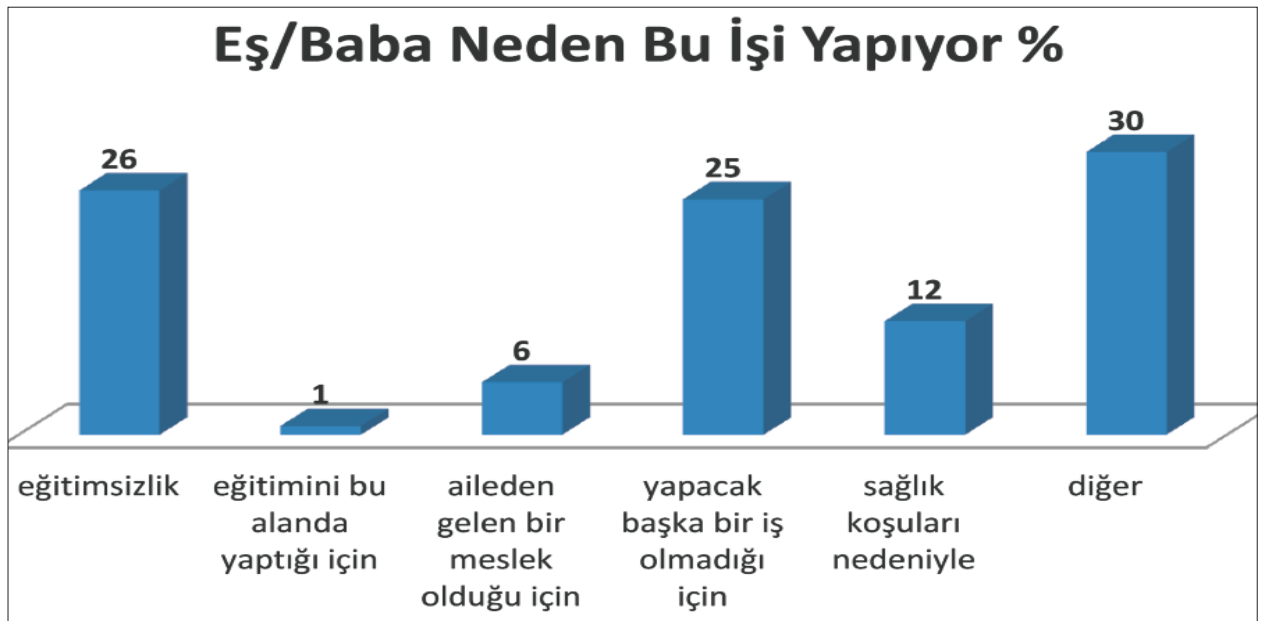
Grafik 5: Sağlık Güvencesi

Suriçi'nde yaşayan kesimin büyük bir çoğunluğunda hanede aile üyelerinden sadece bir kişi çalışmakta; ailelerin ekonomik anlamda geliri ise baba ya da erkek çocuk(lar) yani ailenin erkek üyeleri tarafından sağlanmaktadır. Ailenin geçimini sağlayan baba ya da eş erkeklerin yüzde 30'u ise işsiz ve yüzde 31'i de düşük vasıflı işçidir.

Grafik 6: Eşin/ Babanın İşi

Eş ya babanın işsiz yahut düşük vasıflı işlerde çalışıyor olma nedenini kadınlar sağlık problemlerinin yanı sıra eğitimsizliğe bağlamaktadır.

Grafik 7: Eş/Baba Neden Bu İşi Yapıyor

Öte yandan kadınlar, eve gelir getirmeyi, ‘erkeklerin işi ya da görevi’ olarak algılamaktadır:

“...Zaten erkek eve ekmek getiremezse olmaz ki. Erkeğin görevi odur. Karısı bir şey isterse o da getiremezse zoruna gider. Morali bozulur...” (45, Evli, Fatihpaşa Mah.)

“Eşim asgari ücretle hastanenin çocuk servisinde çalışıyor. Yıllardır öyle, evlendiğimizden beri. O çalıştığı için ben çalışmadım. Evimiz de bizimdi, kira değildi, bize yetiyordu, çalışmadım. Bir de zaten altı yıldır bu çocuk hasta; çalışmazdım.” (46, Evli, Dabanoğlu Mah.)

“Ben hiç çalışmadım. Zaten akşama kadar evde çalışıyoruz. Çocuklara bakmak da bir iştir. Eşim yıllardır inşaatlarda çalışıyor. Paramız vardı, Allaha şükür durumumuz iyiydi” (33, Evli, Savaş Mah.)

“Eşim önceden kabvede çalışıyordu. Şimdi de İşkur’dan adliyede temizlikçi olarak başlattılar, orada çalışıyor. Ailede başka çalışan yok.” (42, Evli, Savaş Mah.)

“Eski evimizde dükkânımız vardı. Eşim orayı işletiyordu, o işte çalışıyordu. Ama dükkân da yıkıldı zaten. Ben hiç çalışmadım; bazen dükkânda kocama yardım ediyordum, o kadar.” (32, Evli, Savaş Mah.)

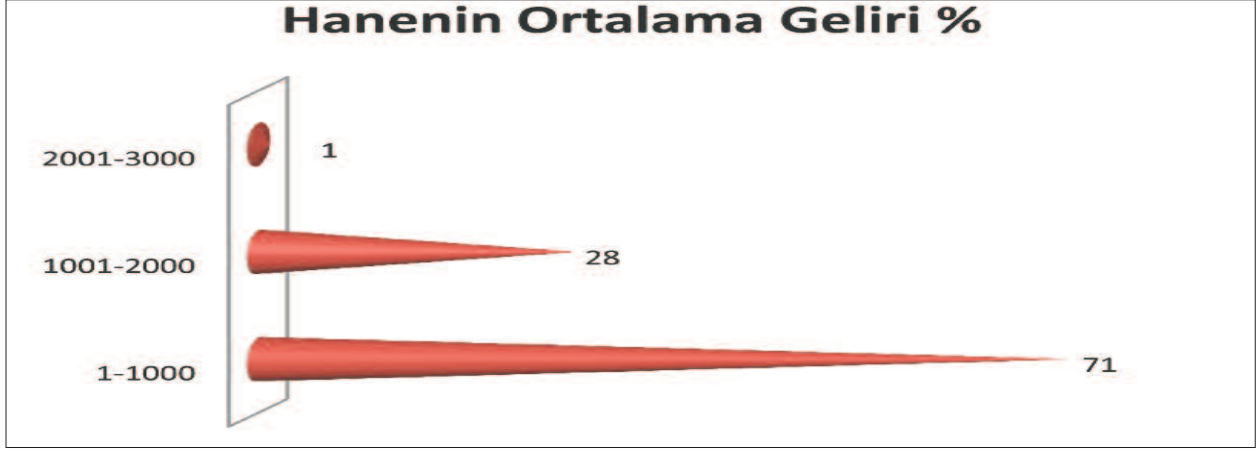
Çalışma kapsamında görüşülen kadınların ailelerinde, 15 yaş altı çocuk çalışan oranı %9 ‘dur. Bu oran 15 yaş üstü çocuklarda %39’a yükselmektedir.

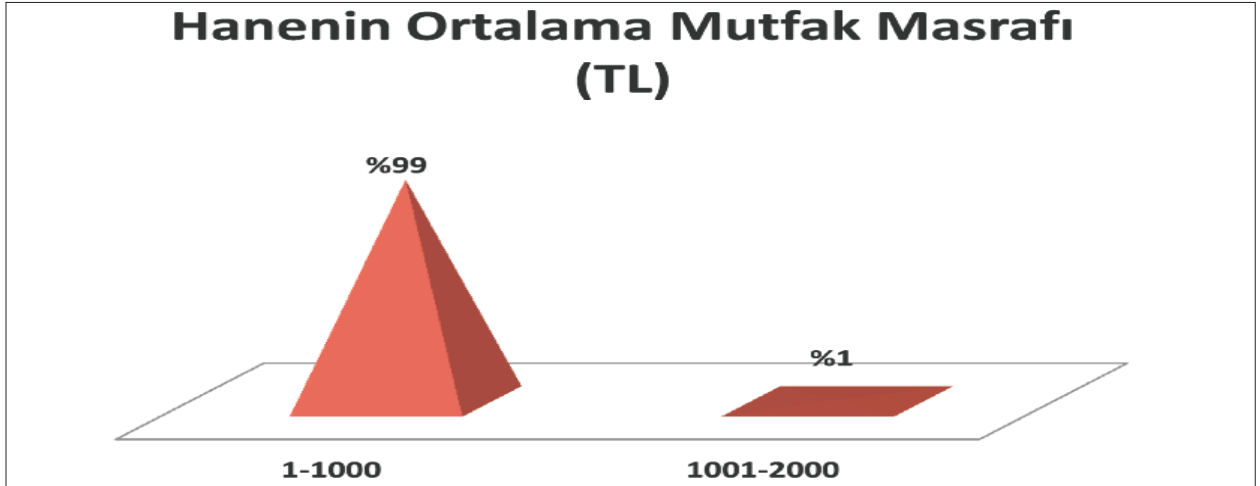
Grafik 8-9 Hanede Çalışan 15 Yaş Altı ve Üstü Çocuk Oranı

Aile üyelerinin çalıştığı sektörlerin başında ise inşaat, tekstil ve servis sektörü gelmektedir. Görüşme yapılan kadınların mensup olduğu ailelerin %71’inde aylık ortalama gelir düzeyi 1-1000 TL arasındadır ve bu oran aylık ortalama mutfak masrafının tamamına denktir.

Grafik 10: Hanenin Ortalama Geliri

Grafik 11: Hanenin Ortalama Mutfak Masrafı

3.1.2. Kültürel, Sosyal ve Sembolik Sermaye

Çalışma kapsamında görüşülen kadınların kültürel sermayeleri ele alındığında kadınların %28'inin okuma yazma bilmediği, %28'inin ilkokul, %25'inin ortaokul ve sadece %6'sının ise lise mezunu olduğu anlaşılmaktadır.

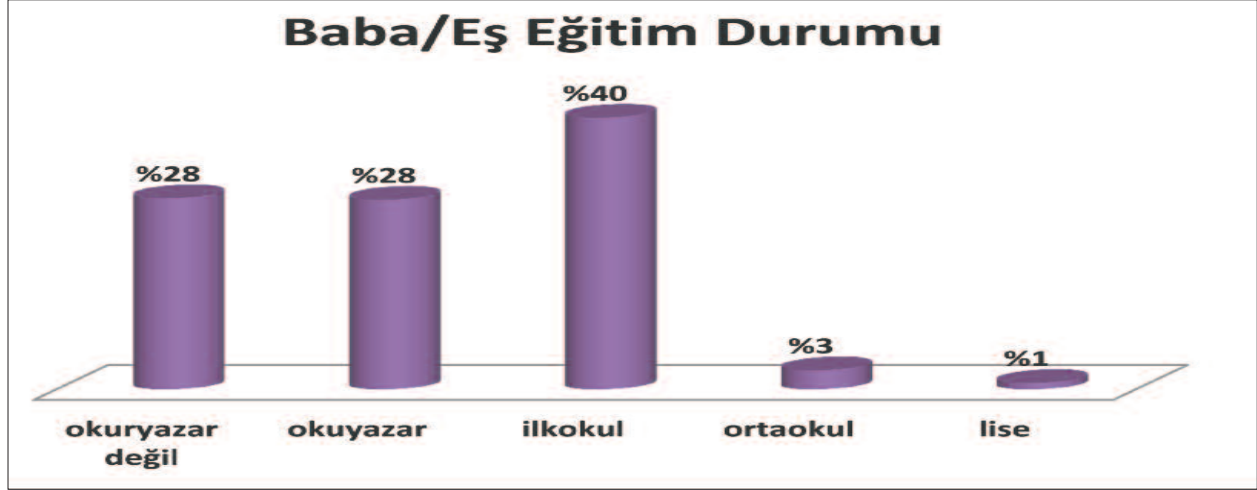
Grafik 12: Kişinin Öğrenim Durumu

Okur yazarlık oranı görüşme yapılan kadınların anneleri olan kadınlar arasında oldukça düşüktür. Görüşme yapılan kadınların annelerinin %68'i okur yazar değildir ve sadece %11'i ilkokul mezunudur.

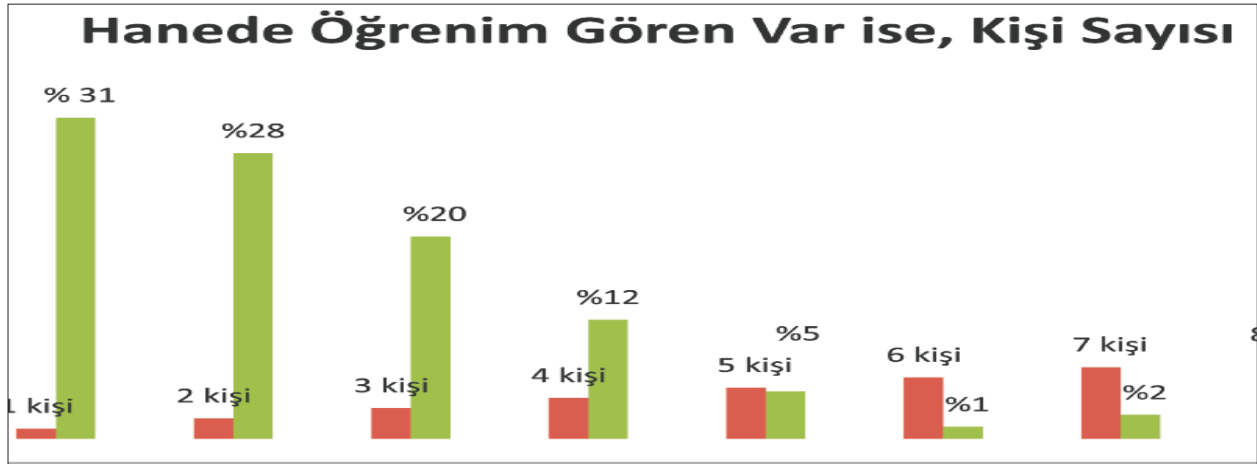
Grafik 13: Kişinin Annesinin Öğrenim Durumu

Kadınların eşleri ya da babaları ise hem okuryazarlık hem de eğitim bakımından ailelerin kadın ebeveynlerine göre daha avantajlı durumdadır. Buna göre görüşme yapılan kadınların baba ya da eşlerinin %20'si ilkokul mezunudur.

Grafik 14: Baba/Eş Eğitim Durumu

Ailelerde eğitim alan kişi sayısı hanenin toplam nüfusunun altındadır ve kalabalık ailelerde eğitim alan kişi sayısının oranı ekonomik yetersizliklere bağlı olarak hatırı sayılır bir oranda düşüktür.

Grafik 15: Hanede Öğrenim Gören Kişi Sayısı

Görüşme yapılan kadınların sosyal yaşamları ele alındığında, Sur'da, klasik kent hayatı ve şehir kimliğinden farklı olarak birincil ilişkilerin hakim; komşuluk, arkadaşlık ve mahalle ilişkilerinin gelişkin ve duygudaşlığın güçlü olduğu bir mahalle kültürü ve sosyal hayatın normlarına sahip oldukları anlaşılmaktadır. Derinlemesine mülakatlar sırasında pek çok kadının ifadelerinden, birbirleriyle akraba olan ve bir arada yaşayan ailelerin gıda gibi temel ihtiyaçlarının ortaklaştığı, çocuk bakımı ve ev işlerinin yapılması konusunda da kadınların birbirine destek olduğu anlaşılmaktadır.

"Sur'da ber yerden farklıdır. Herkes herkesi tanır. Herkes herkese güvenir. Birbirimizin çorap söküğünü dikerdik. Birbirimizin sofrasına tuz koyardık. Bu günleri unutur muyuz?... Zengin fakir ayırımımız yoktu. Birimizin evinde biraz fazla pişse bir tabak diğerine götürürdük. Birbirimizin çocuklarını yıkardık. Büyük bir aile gibiydik." (55, Evli, Dabanoğlu Mah.)

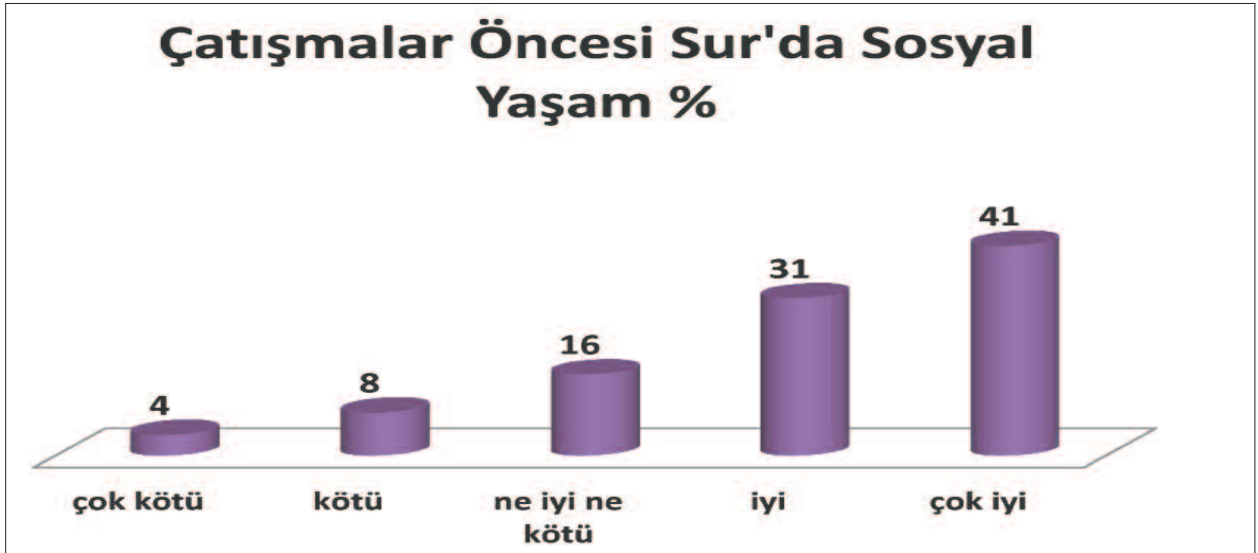
“Çatışmalardan önce komşularla ilişkilerimiz çok iyiydi, ben orada doğdum büyüdüm. Kız arkadaşlarım hep orada idi, beraber büyüdük. Çerez, çay, yemek, hep beraber vakit geçiriyorduk. Çok iç içeydik. Birbirimize çok alışmıştık, bir aile gibiydik. Dışarıyı hiç aramazdık. Dışarıya çıkalm piknik yapalım ya da gezelim, hiç aklımıza gelmezdi. Evimiz bahçeli olduğu için hep beraber orada görüşürdük. Dışarı aklımıza bile gelmezdi. O çağırırdı, bu çağırırdı hep giderdik. Bizim için içerisi de dışarı da komşularımızlaydı.” (26, Evli, Hasırlı Mah.)

“Bir komşumuzun kapısı iki saat kapalı olsa merak eder, ‘Niye kapısı kapalı, bir sorun mu var?’ diye hemen kapısını çalardık. İçeridekilere bir şey mi oldu?’ diye korkardık. Yeme içmemiz hep beraberdi. Bir de ben zaten uzaklaşmadım, komşuma gelin gittim, hep aynı mahallede doğdum, büyüdüm, evlendim. Çevrem hiç değişmedi.” (26, Evli, Hasırlı Mah)

“Çatışmalardan önce komşularla ilişkilerim çok iyiydi. Zaten ailemden kimse olmadığından, babamgile gidemediğimden komşularım benim her şeyim olmuştu. Başım sıkıştığında Konya’daki ablamdan sonra hep onlardan yardım alardım. Hep onlarla zaman geçirirdim.”

“Çatışmalardan önce komşularla ilişkilerimiz iyiydi. Kimse kimseye karışmaz, herkes herkese güvenir. Kimse kapısını kimsenin yüzüne kilitlemez. Biz komşularımızdan razıydık. Ben Sur’da güzel yaşadım, dayanışma vardı. Dedim, ‘Bebeğim de bu yaşantıyı görsün, burada büyüsün.’ ama savaş çıktı. Evler yakındı. Yemek yerdik beraber. Ramazanda sahurları beraber yapardık. İftarda birbirimize yardım ederdik...”

Yukarıdaki alıntılarda da berraklaştığı gibi, Surlu kadınların mahallelerindeki komşuluk ilişkilerinden son derece memnuniyet duydukları, gerek ekonomik yardımlaşma gerekse sosyalleşme bağlamında komşuluk ilişkilerinin Surlu kadınların hayatlarının önemli bir parçası olduğu dikkat çekmektedir. Kadınlar çatışmalardan önce Sur’daki sosyal yaşantılarını sorulduğunda büyük oranda ‘iyi’ ve ‘çok iyi’ cevaplarını vermektedir.

Grafik 16: Çatışmalar Öncesi Sur’daki Sosyal Yaşam

Herkesin herkesi tanıdığı, dolayısıyla sosyal baskının da yüksek olduğu ilçede kadınların en sık gerçekleştirdikleri sosyal aktiviteler arasında kapı-önü oturmaları, komşu ziyaretleri, çarşı-pazar gezmeleri ve Suriçi’ndeki kutsal mekanlara ziyaret yer almaktadır.

Grafik 17: Sosyal Aktiviteler

Semtin genç kadınları için özellikle çözüm süreciyle beraber gelişen güven ortamı ve genişleyen sosyal hayat aktiviteleri içinde Suriçi'ndeki Hasan Paşa Hanı ve Sülüklü Han gibi popüler sosyal mekanları ziyaret etme, bu mekanlarda vakit geçirme de yer almaktadır. Çalışma kapsamında görüşülen kadınlar, Sur'daki yaşantılarını aşağıdaki şekilde tarif etmektedirler:

“Sur'da hayat başkaydı, tandırımızı vuruyorduk. Akşama doğru hep komşularla bir aradaydık. Evimizin önünde bir taş vardı, o taşın üstünde hep beraber oturuyorduk. Zaten bizim bakkalın önüne ben ya da kaynanam gittiğimizde hep komşular geliyordu. Kadınlar kabvesi diyarduk, güliydük. Kendimize çay pişiriyor, çekirdek yiyorduk. Bayramda komşular hep bizim evde toplanırdık.” (30, Evli, Hasırlı Mab.)

“Çatışmalardan önce arkadaşlarla güzel vakit geçirirdik. Hasan Paşa Hanı'na giderdik, bize yakın olduğu için. Zaten çok dışarı çıkmamıza annem izin vermezdi; babam bayatta olmadığı için çok fazla evham yapardı bizimle ilgili. O yüzden bazen gündüz 1-3 arası gider gelirdik.” (24, Bekar, Dabanoğlu Mab)

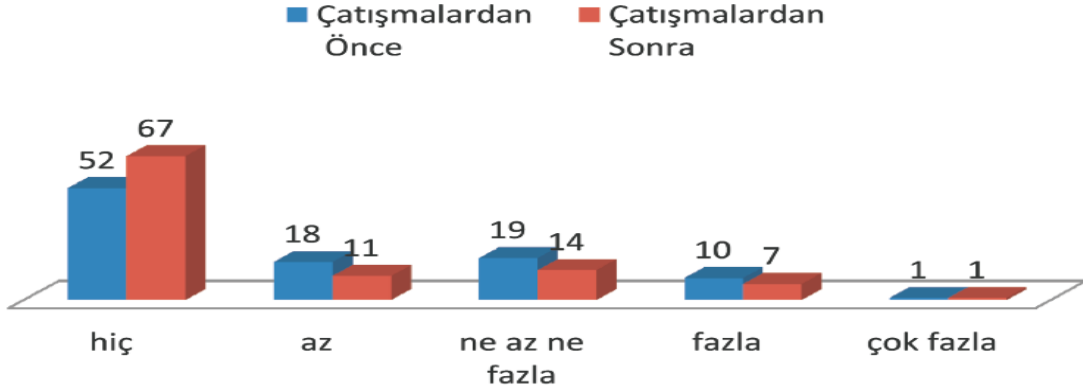
“Komşularımız, arkadaşlarımızla akşamları kapı önlerinde otururduk. Hasan Paşa Hanı, Sülüklü Han'a falan gidiyorduk.” (25, Bekar, Hasırlı Mab)

“Sur'daki komşuluklarımız çok iyiydi. Her hafta Hz. Süleyman'a gidiyorduk.” (32, Evli, Savaş Mab)

“Sur başka. Zaten orada Hz. Süleyman var, komşularımızla her Perşembe gidiyorduk...” (30, Evli, Hasırlı Mab)

Aile merkezli bir hayat süren ve zamanlarının büyük bölümünü komşularıyla mahallelerinde geçiren kadınların ülkenin gündemini ve siyasi gelişmeleri yazılı basından ziyade görsel medyadan takip ettikleri, birincil haber alma kaynaklarının ise televizyon olduğu anlaşılmaktadır.

Kitap, dergi, gazete vb. okuma durumunuz (%)

Grafik 18: Çatışmalardan Önce ve Sonra Kitap Dergi, Gazete Okuma Alışkanlığı

Hala örgün eğitim sistemi içinde olan genç kadınlarda gazete ve dergi okuma alışkanlığı ve internet kullanımı daha yaygındır. Öte yandan, çatışmalar sonrasında değişen yaşam koşullarına ve artan umutsuzluğa bağlı olarak yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi genel olarak kadınların gündem ve haber takibi isteğinde bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bunun nedenlerini kadınlar aşağıdaki şekillerde açıklamaktadırlar:

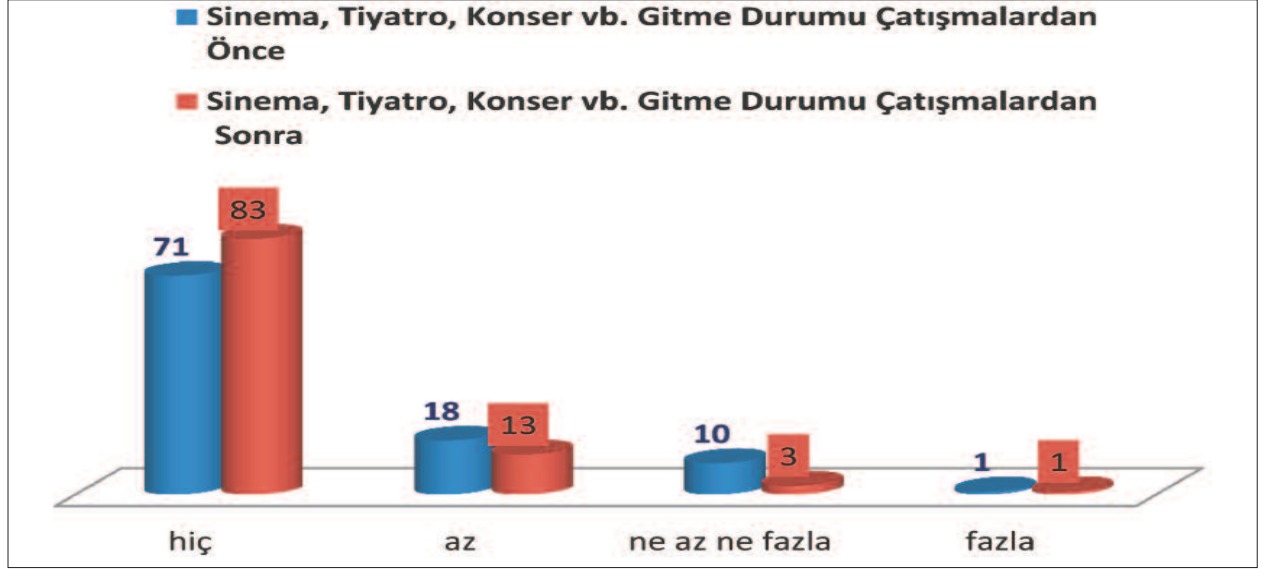
“Olaylardan önce gazete, dergi falan okuyordum. Şimdi hiç okumuyorum, içimden okumak gelmiyor. TV izlerdik, hala izliyoruz.” (29, Bekar, Hasırlı Mab.)

“Ben bazen gazete okuyordum, eşim şu an askerde kitap okuyormuş. Şimdi okumuyorum. Önceden çok haber izlerdim, tarihe de çok ilgim vardı. Şimdi nedenini bilmiyorum, pek haber de izlemiyorum.” (38, Evli, Hasırlı Mab.)

“Sur'dayken kitap okuyordum. Şimdi hem okumuyorum hem kitap yok, hem de kendimi veremiyorum. Kitap okuma alışkanlığım gitti. Telefonumdan internete giriyorum, ders dinliyorum. Televizyonu bir saatten az izliyorum. Olaylardan önce kardeşimle sinemaya gitmiştik ama artık gitmiyoruz; bevesimiz kalmadı.” (21, Bekar, Hasırlı Mab.)

“Çatışmalardan önce televizyon izliyorum. Sur'dan çıktıktan sonra hiç izlemedim, izlemem de. İçimden gelmiyor, bir de ortam kalabalık. Gazete, dergi, kitap hiç okumam. Sur'da internete giriyordum, şimdi girmiyorum, internetimiz yok zaten.” (21, Bekar, Hasırlı Mab.)

“Çatışmalar öncesinde gazete, dergi, kitap nerde görsem merak eder okurdum. Şimdi okumuyorum, dikkatimi çekmiyor, ortam uygun değil zamanım yok. Televizyon önce de sonra da hep izlerim.” (26, Evli, Hasırlı Mab.)

4

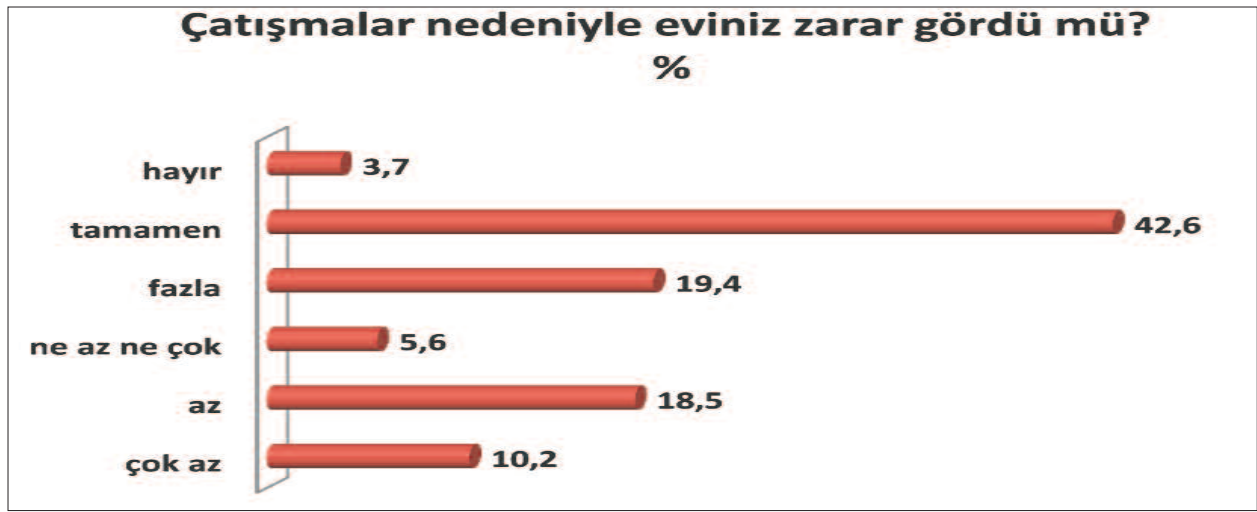
BÖLÜM

4.1. Çatışmalardan Sonra Sermaye Türlerindeki Değişim

4.1.1 Ekonomik Sermaye

Çatışmalar sırasında pek çok aile yaşamakta oldukları evlerini içindeki eşyalarıyla beraber terk etmek ve tüm maddi-manevi birikimlerini geride bırakmak zorunda kalmıştır. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi çatışmalardan sırasında evi çeşitli oranlarda zarar gören kadınların oranı toplamda % 96,3'tür.

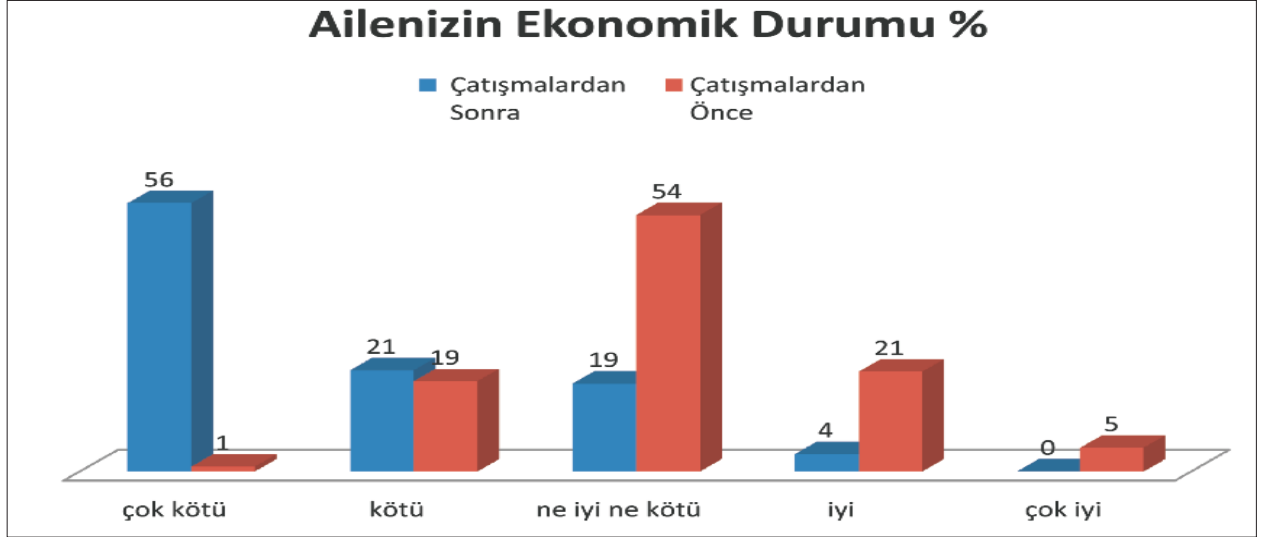
Grafik 19: Çatışmalar Nedeniyle Evi Zarar Gören Kadınların Yüzdeleri

Yine görüşme yapılan kadınların %91,67'sinin ev eşyaları da çeşitli oranlarda zarar görmüştür. Ev eşyasının tamamen kaybettiğini ifade eden kadınların oranı ise %50,93'tür.

Grafik 20: Ev Eşyası Zarar Gören Kadınların Yüzdeleri

Çatışmalardan önce ekonomik durumlarını ‘ne iyi ne de kötü’ şeklinde tanımlayan kadınlar, çatışmalar sırasında ve sonrasında ekonomik durumlarını % 56 oranında ‘çok kötü’ olarak tanımlamaktadırlar.

Grafik 21: Ailenin Ekonomik Durumu

Evlerinden çıkmak zorunda kalan kadınlar, evlerini ve evleriyle beraber kaybettiklerini aşağıdaki biçimlerde ifade etmektedirler:

“Çıkarken hiçbir şeyimizi alamadık. Tespit için gittiğimizde, evimiz yoktu; dümdüzdü. Evimin kapılarını, eşyalarını daha yeni yapmıştık. İnşaat bitti bu olaylar başladı...” (24, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Evden hiçbir şey alamadım. Dilekçe yazdım çocuklarının nüfus cüzdanları falan da evde kalmıştı. Beni aradılar, çıkma yasağı kalktı; gittim çantamı, telefonumu, kimlikleri aldım geldim. 3-4 ay önce yine dilekçe yazdım, beni aradılar, gittim baktım, bizim sokakta pek olay yoktu, eşyalarımız zarar görmemişti. Polisler şanslı olduğumu söylediler. Gittim klimamı, dolabımı, yataklarımı aldım geldim. Alt odalar zarar görmüştü, eşyalar gelebilecek gibi değildi. Şu an evimiz yıkılmış...” (35, Evli, Dabanoğlu Mah)

“... Binamız kökten yıkılmış. Biz hiçbir eşyamızı alamadık. Evi o halde görünce, kendimizi öldü sandık. Yemek için birkaç bir şey getirebildik. Paralarımız da Sur'da kaldı. Buzdolabımız, çamaşır makinesi, fırın, bilgisayarımız, televizyonumuz, klimamız vardı. Hiçbirini çıkartamadım. Buzdolabının içine bomba koyup patlatmışlar...” (34, Bekar, Savaş Mah)

“Hiçbir eşyamızı çıkaramadık. Sonra evi görmeye çağırıldılar, ev ayakta idi ama harabeydi. Babam dama çıktı, dam çöktü, ben de yaralandım biraz, hastaneye gittik, serum felan takılıp geldik. Şimdi ev eşyalarla yıkılmış. Biz ordayken kurşunlar önümüzden geçiyordu. Avlumuzda bomba attılar...” (19, Bekar, Dabanoğlu)

Çatışmalardan önce ‘evlerinde her şeylerinin olduğu’nu, ‘zengin’ yahut ‘sarayda yaşıyor gibi’ hissettiklerini sıkça dile getiren Surlu kadınlar çatışmalardan sonra ailelerinin pek çok ihtiyacı olduğunu vurgulamaktadır.

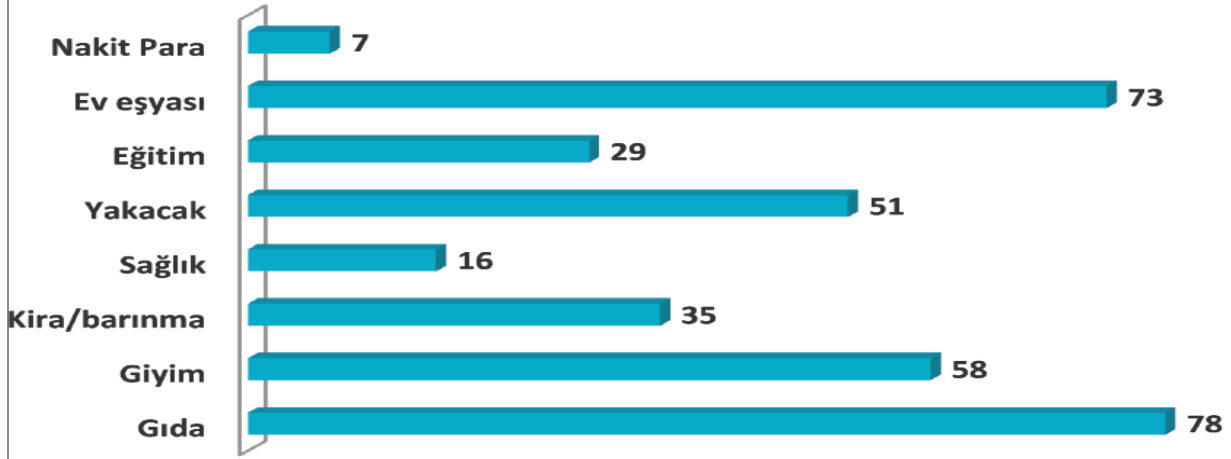
Ailede Şu Anda Temel Olarak Bir Şeye İhtiyaç Var mı?

Grafik 22: Ailede Temel İhtiyaç Var mı?

Kadınlar çatışmalardan sonra ailelerinin en temel dört ihtiyacını sırasıyla gıda, ev eşyası, giyim ve yakacak şeklinde tanımlamaktadır.

Nelere İhtiyaç Var (%)

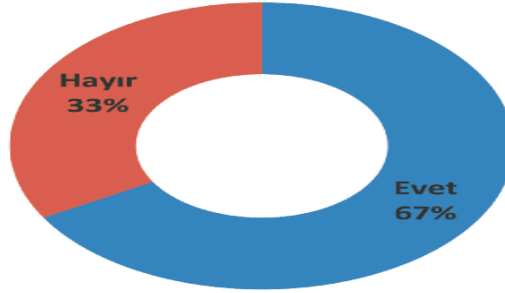
Grafik 23: Ailelerin Çatışmalar Sonrası Temel İhtiyaçları

Çalışma kapsamında görüşülen kadınların ve ailelerinin ekonomik sermaye bakımından yaşadıkları değişim ayrıntılı şekilde incelendiğinde, ekonomik sermaye bakımından yaşanan genel kaybın derecesinin, ailelerin çatışmalardan önceki ekonomik durumlarına bağlı olarak azalmakta yahut artmakta olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, Sur'daki yoksulluk oranı yüksek olsa da Sur'daki aileler ekonomik gelir düzeyleri farklı ailelerdir ve bu farklılıktan ötürü de mağduriyet düzeyleri değişmektedir. Örneğin, evleri hasar gören yahut yıkılan ailelerden Sur'da yaşadığı evin sahibi olan ve iş yerleri de Sur'da bulunanların ekonomik sermaye kaybı, Sur'dayken kiracı olup, iş yeri Sur dışında olanlara

kiyasla daha büyük olmuştur. Sur'dayken zaten kısıtlı bir ekonomik gelire sahip olup aynı zamanda kiracı olan aileleri ise, taşınma masrafları maddi açıdan olumsuz yönde etkilemiştir.

Öte yandan tüm mağdurların ortak şikâyet konusu çatışmalar sırasında kendilerinden talep edilen yüksek ev-eşya taşıma ücretleri ve yeni yerleşilen yerlerdeki fahiş kiralardır. Çatışmaların kış aylarının yaklaştığı döneme denk gelmesi ve ivedilikle barınma ihtiyacını karşılama zorunluluğu, ailelerin bu ücretleri mecburen ödemelerine ve büyük borçlar altına girmelerine sebep olmuştur. Her çatışma sürecinde olduğu gibi, Sur'daki sürecin de bir "çatışma ekonomisi" ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Surlu kadınların %67'si, tüm bu nedenlerle, büyük bir parasal kayıp yaşadıklarını ifade etmektedirler.

Çatışmalar Nedeniyle Parasal Kayıp

Grafik 24: Çatışmalar Nedeniyle Yaşanan Parasal Kayıp

Kadınlar, çatışmalardan sonra yaşadıkları ekonomik fakirleşmeyi derinlemesine mülakatlarda aşağıdaki şekillerde ayrıntılandırmaktadır:

"Çatışmalardan sonra hem gelirimiz azaldı hem de üstüne kira, taşınma masrafları eklendi. O yüzden harcamalarımızı azaltmak durumunda kaldık, mutfak masrafları dabil her şeyi. Kırmızı et falan bir iki ayda bir ancak alabiliyoruz, pazara sebze meyve için nadir gidebiliyoruz; çünkü kardeşlerimin eğitim masrafları çoğaldı." (24, Bekar, Dabanoğlu Mah)

"Arşamız, mülkümüz, hiçbir şeyimiz yok. Sur'daki ev kayınbabamı. Şimdi ise kira ödüyoruz. Sur'da soba, yorganlar, çamaşır makinesi, buzdolabı, televizyon ve ev eşyalarımız vardı. Burada televizyon var, halılar var, eski çamaşır makinesi var. Yiyecek sıkıntısı, kıyafet sıkıntısı çekiyoruz." (25, Bekar, Hasırlı Mah)

"Eşim son bir yıldır, Sur'da lokantada çalışıyordu. Ama lokanta da kapatılınca çatışmalardan dolayı işsiz kaldı... Eşim çatışmalardan öncede aşağı yukarı şimdiki gibi kazanıyordu ama en azından kiramız yoktu ve ev eşyalarımız tamdı. Şimdi bahlarımız yok. Kış geldi çocuk neyin üstünde oturacak? Sadece bir odamızda eşya var." (24, Evli, Dabanoğlu Mah)

"Orada .... ev bizimdi, kira vermiyorduk; yiyecekler bahçelerden uygun fiyata geldiği için kolay alıyorduk. Burada para geldiği gibi gidiyor." (24, Bekar, Fatihpaşa Mah)

"Kocam kuyumcularda esnaftı. Dükkan da kapandı. 5-6 ay dükkânımız kapalıydı. Çatışmalardan dolayı değil de yokluktan mağdur oldum. Gittiğim evlerde eklemek alacak paramız yoktu. Kendimizi çok kötü hissediyorduk." (37, Evli, Cevatpaşa Mah)

“Eşim internet kafemizi işletiyordu, çatışmalardan önce. İşyerimiz evimizin altındaydı. Ama iş yerimiz de yıkılınca eşim İşkur’da çalışmaya başladı. Kaynanamgil ailece hep esnaflık yapmışlar, o yüzden kocam da esnaflık yapıyordu, kendi iş yerini işletiyordu. İnternet kafesini. Bir de zaten elin eline bakacağıma kendi işi, evinin altında rahat daha iyi oluyor. Babamızdan atamızdan esnaflığı gördük. İşkur’dan 1300 lira maaş alıyor. Bunun 1000 lirası zaten devletin verdiği kira yardımı. 300 lira da onun bir aylık emeği. Zaten gidiş geliş parası, yemeği derken 300 lira hep oraya gidiyor. Okulda çalışıyor bademe olarak. İnternet kafeye kaynımla ortaktı. Ayda üç bin lira falan kazanıyorduk. Evimiz bizimdi, zenginidik, kiramız yoktu. Ama şimdi fakiriz, paramız yok, kiradayız. Ben hiç çalışmadım, çalışmıyorum.” (21, Evli, Hasırlı Mah.)

Ekonomik kayıplarının boyutlarını yukarıdaki şekilde tarif eden bu kadınlar için evin kaybedilmesinin büyük bir ekonomik bir yıkım olmanın ötesine geçen bir anlamı olduğu da açıktır. Evin kaybedilmesi bu kadınlar için sadece barınma ihtiyacını karşılayan bir mülkün değil, yaşam alanının ve gündeliğin de tahrip edilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Sur’da çatışmalar ve zorunlu göç bağlamında yaşanan kayıplar, ekonomik kaybın ötesinde, bir sosyal ilişkiler bütünü, kimliğin, aidiyetin ve hafızanın yitirilmesine işaret etmektedir. Pek çok kadının görüşmeler sırasında ifade ettiği gibi, aile üyelerinin yıkılan evlerinden ille de fotoğraflarını almaya çabalamaları yahut kendilerine evlerini hatırlatacak herhangi bir nesnenin canhıraş bir biçimde kurtarılmaya çalışılması da geçmiş ve dolayısıyla geleceği kuran bu anlamlar bütünü kurtarmaya yöneliktir.

Bu bütünü kaybedilmesinin, kadınlardaki aidiyet ve güvenlik hissinde de büyük bir kayba neden olduğu gözlenmiştir:

“Bir sabah çatışmalar hafifken kendimizi dışarı attık. Çıkarken hiçbir şey almadık. Kaynanam tek dedi, ‘Havar, ocağımıza ateş düşürdüler.’ Ellerini dizlerine vurdu kapının önünde ağıt yakıtı ağladı. Dedi ‘Artık ev mev yok, evdeyken üstünde oturduğu bir minder vardı, o minderi aldı eline, dedi ‘Bu Sur’dan batıradır.’ Şimdi hepimize vasiyet etmiştir, demiştir; ‘Bu minder Sur hatırasıdır, kim yaşayacaksa bu minderi saklayacak.’ O minder Sur’dur onun için. Saklayacağız.” (33, Evli, Savaş Mah)

“Sur’da çok güvendedik. Geçmişimiz yok oldu, anularımız yok oldu. Sur’a gidip evimizin bir taşını gördük, getirmek istedik. Evimizin bir taşını bulabildik, hatta yerini bile bulamadık. Sur’dayken kendimizi iyi hissediyorduk. Barış sürecinde kendimizi iyi hissediyorduk. Tekrar olunca hepimizin içini korku sardı...” (25, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Sur’dan eşyalarımın hiç olmazsa bir parça getirseydim, bakınca belki daha mutlu olurum. Geçmişe ait tek bir fotoğrafımız yok. Babamın da fotoğrafları hep gitti. Arkadaşlığımız gitti. Sur huzurdu, komşuluktaki, her şeydi. Sanki bir kâbus içindeyiz ve biri bizi dürtüp uyandıracak, her şey geride kalacak gibi...” (24, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Komşularımızla düğünde, yasta hep beraberdik. Kocam öldüğünde gelenlere yemeklerimi, çayımı hep komşularım yaptı. Sofralarımız birdi sanki. Ağaçların altında oturuyorduk. Çocukluk arkadaşlarımız hep ordaydı; damlarda, kapılarda oturuyorduk...” (24, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Sur’da doğduk, çocukluğumuz orda geçti, büyüydük. Kapı önlerine, pencereye çıkar laflardık. Arkadaşlık ilişkilerimiz çok iyiydi. Anularımız ordaydı. Birbirimize gelir giderdik.” (23, Bekar, Hasırlı Mah)

“Sur çok güvenliydi çatışmalardan önce, evimiz apartmandı ama gece geç saatlere kadar komşular hep apartmanın aşağısında kilim serer otururduk...” (24, Evli, Dabanoğlu Mah)

“Komşularım benim her şeyimdir. Sur’da biz çok mutluyduk onlarla. Ailede problemleri bile onlarla konuşup gülererek unutuyorduk. Birbirimizin yokluğunu kapatıyorduk. Elimizde avucumuzda ne varsa paylaşıyorduk. Zaten ben çok fedakâr biriyim. Komşularıma hep yardım ettim. O yüzden başları dara düşse yanıma gelirlerdi. Artık o eski durum kalmamış. Burası mahallem gibi değil.” (45, Evli, Fatihpaşa Mah.)

4.1.2 Dayanışmanın ve Sosyal İlişkilerin Kaybı

Kadınların aktarımları, ev, eşya ve iş yerlerini kaybetmelerinin dışında Sur'da akraba ve komşularla kurulmuş dayanışmaya dayalı ekonomik ve sosyal ilişkilerin yitirilmesinin de kayıpların önemli bir boyutu olduğuna işaret etmektedir:

"Ekonomik durum çok değişti. En azından kendi evimde, buzurum da vardı, şuyum buyum eksik demiyordum. Kirada değildim. Hiçbir şeye para vermiyordum. Mesela kaynanam alıyordu her şeyi, o getiriyordu. Ne eksik ne lazım hep o biliyordu. Kaynanam çekip çeviriyordu evi. O yok, evin geçim yükü bana kaldı. Akşamadam çekip çevirmeye, zorlanıyorum... Sur daha rahattır ekonomik olarak bizim için. Daha ucuzdur. Havası toprağı başkadır. Keşke ölseydim de Sur'dan çıkmasaydım. Aç da olsak komşudan yardım alırdık ama şimdi öyle değil. Biz birbirimizi idare ediyorduk." (55, Evli, Dabanoğlu Mah)

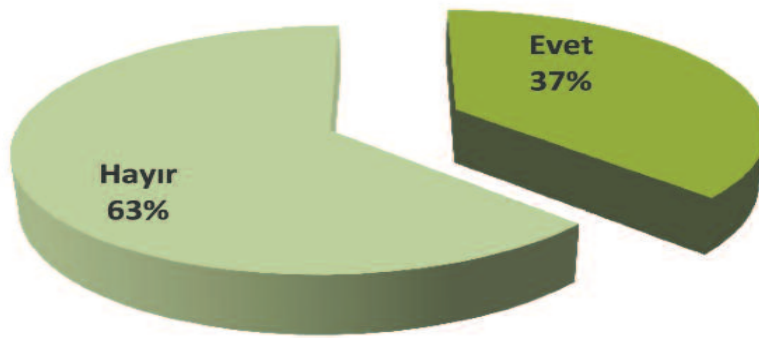
"Sur'daki yaşantımız güzeldi bizim için. En azından yaşadığımız zorluklar bu kadar çıkmıyordu. Komşularımızla ilişkilerimiz iyiydi. Acıkınca hep beraber bir sofraya yerleşiriz, hepimiz yerdik, beraberce yerdik." (24, Bekar, Fatihpaşa Mah)

Burada komşularıyla hiç ilişkim yok. Ben gitmiyorum, onlar da hiç kapımı çalmıyorlar. Tanımıyorum... Zaten Ofis'te komşuluk yoktur. Evinde ölsen komşun bilmez. Sur öyle değil. Biraz hastalansan kapı üstüne kapın çalınır. Komşuların sıraya dizilir. 'Abla gelem, temizliğini yapam', 'Abla gelem çocukları yıkayam', 'Abla gelem yemek yapam...' Burada öyle bir şey yok. Susuzluktan ölse kimse bir bardak su vermez." (40, Evli, Hasırlı Mah.)

"Savaştan önce de fakirdik ama en azından komşularımız vardı, sıkıştığımızda giderdik. Burada o yok. Bulgurun neyin eksik olsa komşundan alırdın. Ya da bakkaldan veresije. Burada öyle borç morç yoktur. Diin tuzum bitti. Kapısını çalacak kimsem yok. Tuşsuz yemek yaptım. Param yoktu marketten alıp gelem. Zaten market falan bilmem." (40, Evli, Hasırlı)

Dayanışmaya dayalı ekonomik ve sosyal ilişkilerin hâkim olduğu Sur'dan farklı olarak yeni yerleştikleri yerlerde kadınlar henüz bir çevre dahi edinemedişlerdir. Kadınların % 67'sinin yeni yerleştikleri mahallelerde beraber vakit geçirdikleri bir arkadaşları ya da komşuları yoktur.

Çatışmalar Sonrası Mahalleden Beraber Vakit Geçirdiğiniz Kimse Var mı?

Grafik 25: Çatışmalar Sonrası Birlikte Vakit Geçirilen Kimse Var mı?

Kimseyi tanımadıkları yeni mahallerde kadınlar, kendilerini güvende hissetmediklerini ifade etmektedirler.

Şu anda yaşadığınız mahallede kendinizi güvende hissediyor musunuz?

Grafik 26: Yeni Taşınılan Mahallede Güvende Hissetme Oranı

Yeni yerleştikleri mahallerde bir uyum sorunu yaşadıkları anlaşılan kadınların güven sorunu yaşamalarının nedenleri arasında ise Sur'da yaşadıkları olaylar kadar yeni yerleştikleri yerlerde Surlu oldukları için uğradıkları ayrımcılık da yer almaktadır:

"Çatışmalardan önce komşularla ilişkilerimiz Sur'da çok iyiydi. Yabancı insanlar bile bize bizim akrabamızı gıbiydiler. Ama diğer yerlerde öyle olmadı, pek gelen giden yoktu. Biz ilk Ofis'e gittiğimizde diyorlardı ki, 'Bunlar Sur'dan gelmiş.' Ya Sur nedir? İki adımlık yerdir. Sanki biz başka ülkeden geldik. 'Sen bu çocukları Sur'da nasıl büyüttün?' dedi bir adam, ben çok üzülüm. Oysa Ofis ile Sur arasındaki tek yaşam farkı, Ofis'in pahalılığıdır. Bir de insanların soğukluğu..." (39, Evli, Hasırlı Mab.)

"Burada yaşadığımız en temel sıkıntı, aslında 'Biz Sur'dan geldik' deyince sanki Suriye'den gelmişiz gibi bakıyorlardı. Dışlıyorlardı. Kimseye söylemedik sonraları, Sur'dan geldiğimizi. Kötü gözle bakıyorlardı. Zaten evimizden, barakamızdan, düzenimizden olmuşuz, bir de bizi dışlıyorlar. Sanki Sur'la Şehitlik çok mu farklıdır? Bizim Sur'da yaşadığımız Şehitlik'tekilerden daha iyiydi. İnsanları anlamıyorum. Çok tubaflar yani. O muameleyi yapmaları ayıp bir şey. Bizim suçumuz ne yani? Suçumuz yok. Düşenin dostu olmuyor. Ev sabibi, daha kira zamanı gelmeden, üç gün önceden kapıya gelir kirayı bekler. Bakkallar peşin para olmadan bir şey vermez." (24, Evli, Dabanoğlu Mab)

"Ben geçen dönem, dokuz yaşındaki oğlumun okuluna gittim, dediler 'Oğlundan şikâyet var.' Dedim 'Nedir?' Öğretmeni dedi 'Çocuğunuz küfür atıyor, Surlular buraya gelmeden önce bu okulda küfür olmazdı.' Okul da burada evimize yakındır. Dedim, 'Çocuklar her yerde küfür atıyor, Ofis'te de, Diclekent'te de, Sur'da da... Hem Sur, Dağkapı nedir? Sonuçta ayakla gidip gelebiliyorsun her iki yere de.' Bana diyor, 'Çocuğunu ne zaman alacaksın bu okuldan?'. Ben dedim 'Almayacağım. Çocukların bepsi küfür atıyor, ben görmüşüm.' Bana dedi, 'Atanlar hep Surlulardır.' Biziz Suriyelilermişiz gibi davranıyordu." (46, Evli, Dabanoğlu)

"Sur'da mahalle, her yer çok güzeldi. Market dükkândan dolayı herkes bizi tanıdığı için sahip de çıkarlardı. Ama burada öyle değil. Sur'dan gelmişiz diye bize kötü bakıyorlar. Yenişehir ile Sur arası 10 dakika ama burada insanlar kendilerini saraylı zannediyorlar. Bizi dışlıyorlar. Sur'u seviyorum elbette ama bazen diyordum 'Acaba Yenişehir'e falan taşınsak, orada yaşasak nasıl olurdu?' Ama buradaki insanları görünce, 'Asla olmaz!' diyorum. Ben Sur'dan artık vazgeçmem. Oradakiler benim insanım kimse beni orada dışlamıyor. Benim kardeşimin okulunun müdürü bizim binada

oturuyor. Bir kere kardeşime binada demiş, ‘Siz bu binaya gelince burası pis oldu. Pis Surlular gidin Sur’a... Sizi burada istemiyoruz. Siz bu binaya geldiğinizden beri bu binanın temizliği yok demiş... Ne bileyim, eskiden bu binada memurlar oturuyordu, siz geldiniz bozdunuz...’ Benim ne zararım var? Kiramı ödüyorum, aidatımı ödüyorum, memur değilsem kendimi öldüreyim mi? Belki elimdeki imkânlar buydu. Herkes memur olacak diye bir şey yok. Yani insanlar çok kötü. Bu insanlar yüzünden insan kendi çöplüğüne gitse elin altından, saraylarından daha güzeldir.” (27, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Sur’da biz çok iyiydik, komşularla kardeş gibiydik. Ama buradaki komşular hep bizi suçluyor, ‘Siz yardım ettiniz, Allah da sizin cezasını verdi.’ diyorlar. Çoğu insanlar kınıyor. Başımız sıkışsa acil bir şeye ihtiyacımız olsa... Şimdilik eşimin amcasının kızı var, ona gidiyorum.’ (33, Evli, Fatihpaşa Mah)

“Komşulardan ayrıldık, çok zorumuza gitti. Bazıları burada diyorlar ‘Sur’daki aileler neciler? Yani çok böyle hor görüyorlar bizi, Sur’dan gelmişiz diye. ‘Mağdurdurlar, cabildirler, pistirler’ diyorlar.” (46, Evli, Dabanoglu Mah)

“Sur’da ekmeğimiz yokken, kapı kapı komşulardan isteyebiliyorken, burada birinden bir şey isteyecek olsak kapıyı suratımıza kapatıyorlar. Galiba Sur’dan geldiğimiz için bizi hor görüp, bizden korkuyorlar. Komşudan leğen bile isteyemedik. Hiçbir komşumuzu tanımıyoruz. Sadece bir komşumuz bize kıyafet, yiyecek getiriyor. Huzurlu değiliz.” (21, Evli, Hasırlı Mah)

4.1.3 Sembolik Sermaye: “Bir Kimseden” “Hiç Kimse”ye

Çalışma için derinlemesine görüşme yapılan kadınların en çok ifade ettikleri kayıplar arasında çatışmalardan önce ve Sur’daki hayatlarında sahip oldukları tanınırlık, bilinirlik, statü ve saygınlık gibi kimliklerine ve varoluşlarına dair yaşadıkları kayıplar gelmektedir. Sur’da “bir kimse” olan kadınlar ve aile üyeleri, zorunlu kopuşla beraber yeni yerleştikleri yerlerde artık “hiç kimse”dir. Özellikle ailelerin yaş ortalaması yüksek kadınlar için bu yıkıcı bir boşluktur; zira kimliklerini, statülerini ve hikayelerini yeniden kurmak için yeterli zaman olup olmadığı da ayrıca bir baskı unsurudur. Görüşme yapılan kadınlar bu sosyal ve sembolik sermaye kaybını aşağıdaki biçimlerde ifade etmektedirler:

“Kocam çok merhametlidir. Mahallede herkese yardım ederdi. Gençlerin başı sıkışsa kocamın yanına gelirlerdi. Kocamdan dolayı bana da çok saygılılardı.” (33, Evli, Savaş Mah)

“Annem-babamı herkes tanırdı. Babama ‘Zaza ... ya da şapkaklı’ derlerdi. Birinin yardımına ihtiyacı olduğunda bizimkiler hemen koşardı.” (25, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Eski mahallemizde ailece çok sevilirdik. Biz iyi merhametli insanlarız. Herkese yardım ederdik, sevilirdik. Ama Ofis’te kimseyi tanımıyoruz. İnsan komşularla o kadar sıkı fikiryken, şimdi komşu yok; insan boşluğa düşüyor.” (24, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Eşim de, ben de, çocuklar da Sur’da sevilirdik. Zaten yıllardır orada olduğumuzdan herkes tanırdı bizi. Biz de onları.” (55, Evli, Dabanoglu Mah)

“Komşular, mahalledeki kızlar beni çok severler. Nişanlanırlarsa çeyizlerini sorarlar. Derler ‘Abla, bize söyle, fikir ver, çeyizi nasıl yapak? Zaten ben mahallede bazı kızları evlendirdim, tanıştırdım, görücü buldum. Kızlar beni çok severler mahallede. Onlara bazen vaaz verirdim.” (41, Evli, Fatihpaşa Mah.)

“Herkes anneme ‘muhtar, başkan, iğneci’ derdi. Çok sevilirdi mahallede. Küskünleri barıştırıyordu annem. Mahallede bir gün olmasa kavga çıkıyordu.” (23, Bekar, Hasırlı Mah.)

“Maballede ‘Sultan’ deniliyordu bana. Maballede bana hep danışılırdı. Bizim ev düğün evi gibiydi hep. Maballede sevenimiz çoktu.” (24, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Anneannem, Sur’da mahallenin muhtarı gibiydi. Maballede tartışanlar bizim evde toplanır, anneannem orta yolu bulurdu. Tüm maballe resmen anneanneme ölürdü; silah çekilse, tülbendini kaldırsa herkes tartışmayı bırakırdı. O, ‘Dur!’ dese herkes dururdu. Sur’da 5 TL ile geçinebiliyorduk. Bir anda her şeyimiz bitti.” (18, Bekar, Savaş Mah)

“Evin tek kızydım, o yüzden annemle çok iyiydik. Annem, bir dediğimi iki etmezdi. Nazlıydım. Maballe de bunu bilirdi, onlar da beni nazlı yetiştirdi. Ama Dağkapı’daki komşularım öyle değil. Beni bilmezler. Çok soğuklar... Cevat Paşa’da eşimin ailesi tanınan bir aileydi ama burada onları kimse tanımıyor.” (19, Evli, Cevatpaşa Mah)

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi, zorunlu göçle beraber yerinden yurdundan olma sonrası kaybedilen her şey, birbirini hatırlatmaktadır ve maddi ve manevi kayıplar son derece iç içedir.

4.1.4 Maddi ve Manevi Birikim Olarak Çeyiz

Çatışmalar sırasındaki maddi ve manevi kayıpları sorulduğunda, görüşülen evli ya da bekar kadınların büyük bölümü, en büyük kayıplarından biri olarak, çeyizlerinin kaybını dile getirmektedir:

“Çeyizimin birçok eşyası o evde kaldı, çok üzüldüm. Elimden bir şey gelmezdi. Ne hayallerle yapmıştım o çeyizleri. Gece geç saatlere kadar dantel, oya yapardım. Çoğusunu alamadım. Zaten annemgilin durumu yoktu, çeyizi zor yapmıştık, o da gitti. Yıkılan evimiz gibi hayallerim çeyizlerimde yıkıldı.” (19, Evli, Cevatpaşa Mah.)

“Ben zaten bir yıllık gelindim ve bütün eşyalarım çok yeniydi, eksiksiz çok fazla çeyizim vardı. Bizim ailede çeyiz önemlidir. Annem fazla fazla çeyiz yapmıştı. Ben ev üstüne gelin gittim, iki odayı kendi çeyizimle dayadım döşedim. Annem bana 15 milyarlık çeyiz yapmıştı... Gittim evime baktım, yere yığıldım. Evimin yarısı vardı yarısı yoktu. Eşyalarımın bir kısmı yanmıştı, bir kısmı yağmalanmış, çalınmıştı. Çeyizimin bemen hemen hiçbiri yoktu.” (21, Evli, Hasırlı Mah)

“Benim çeyizimi ben kendim yaptım. Hep başkasının bahçelerinde çalıştım, gece gündüz demeden. Babamgilin durumu yoktu. Çeyizimi çalıştım yaptım. Malatya’ya kayısı toplamaya gittim. Ordu’ya fındık toplamaya. Adana’ya portakala. Yaz olurdu ben evden çıkardım. Her yerde çalıştım. Alın terimle çeyizimi, eşyalarımı aldım. Evim yıkılmış, dümdüz. Emegiime üzüldüm.” (35, Evli, Savaş Mah.)

“Hep çeyiz yaptık, kız kardeşlerimin de benim de. Çok çeyiz yapmıştık, desen ki sadece beyaz eşyamız eksikti, her şeyimiz tamdı ama hiçbirini alamadık, hepsi yerle bir oldu. Annem her birimize sekiz tane battaniye yapmıştı.” (42, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Benim, annemin daba genç kızlık çeyizleri vardı o evde, alamadık. Yılların birikimi dört dörtlüktü, fazlamız vardı eksiklerimiz yoktu... Sen bana annemin 50 yıllık yaptığı çeyizinin faturasını mı soracaksın? Öfkeliyiz.” (27, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Bütün çeyizi evde kalmıştı, hiçbir şey için izin vermiyorlardı evimize girmeye. Sağ olsun polislere rica ettim, bana yardımcı oldular. Kızımın çeyizini aldım, biraz rabatladık.” (44, Evli, Cevatpaşa Mah)

“Ablamın 25 yıllık çeyizi gitti. Oradaki memurlar bizim halimize ağladılar. Ablam çocuk bakarak almıştı çeyizini ama hepsi gitti.” (24, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Önceden çeyizler hazırlanmıştı ama her şey gitti. Erkek kardeşim sözlüydü, o da olmadı. Kız kardeşimle ikimizin tüm çeyizi alınmıştı.” (25, Bekar, Hasırlı Mah)

“Tüm çeyizim gitti. Hala inanamıyorum. Hala şoktayım.” (21, Evli, Hasırlı Mah)

Çeyiz kadınlar için önemli bir maddi-manevi anlama ve birikime işaret etmektedir. Ataerkil sistemde kız çocuklarına mirastan düşen tek pay olarak çeyiz, aynı zamanda kurumsal olarak sosyal güvenliğin olmadığı yerde bir tür sosyal güvenlik aracıdır. Yanı sıra ve daha önemlisi çalışma kapsamında görüşülen Surlu kadınlar için çeyizin bir ifade biçimini ve hafızayı; kısacası bir anlamlar bütünü karşıladığı anlaşılmaktadır. Kadınların nesilden nesille aktarılan bu maddi-manevi birikimi yitirileri, çatışmalara dair kayıplarını anlatırken, en öncelikli konular arasında çeyizlerinin kaybına yer vermelerinin de temel nedenidir.

4.1.5 Psikolojik Travma ve Çocuklar

Kadınların görüşmeler sırasındaki ifadelerinden, başlarına gelen en büyük yıkımın, hiç kuşku yok ki, yaşadıkları psikolojik yıkım olduğu anlaşılmaktadır. Kadınlarda hala büyük bir korku hakimdir ve gündelik hayatın olağan sesleri ve durumları karşısında kadınlar kendilerini tetikte, her an bir felaket olacakmış gibi ve zayıf hissetmektedirler. Bu noktada çalışma kapsamında görüşülen kadınların kendilerini ne Sur'da ne Diyarbakır'a ne de Türkiye'de eskisi kadar güvende hissetmiyor oluşları çarpıcıdır.

Grafik 27-28: Çatışmalardan Önce ve Sonra Sur'da Güvende Hissetme Oranları

Grafik 29-30: Çatışmalardan Önce ve Sonra Diyarbakır'da Güvende Hissetme Oranları

Grafik 31-32: Çatışmalardan Önce ve Sonra Türkiye'de Güvende Hissetme Oranları

Kadınlar güven sağlandıktan ve korku duvarı aşıldıktan sonra, araştırma ekibi ile yaptıkları konuşmaların dahi kendilerine terapi gibi geldiğini sıklıkla ifade etmişlerdir. Hem şahit oldukları olaylar hem de mevcut durumları nedeniyle, kadınların konuşmaya, paylaşmaya yani iyileşmeye ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır:

“Çatışmalarda orada kaldığımızda psikolojik olarak sıkıntı yaşadık; bombalar, sesler bizi etkiledi. Babam bizden on gün sonra çıktı, ben babamı görünce tanıyamadım; saçları kar gibi olmuştu... Biz iki üç günde annemle deli olduk. Üstelik kalabalıktık, iç içeydik. Babam tek başına kaldı on gün yalnız. Çoktur. Zaten çıktığında bir aya yakın hiç bizimle konuşmuyordu, düzlemedi.” (31, Bekar, Hasırlı Mab)

“Kendimi korkak ve güvensiz hissediyorum. Bu olaylardan sonra güven duygusuna ihtiyacımız var. Konuşmaya ihtiyacım var, psikolojim çok kötü. Tek kelimeyle mutsuzluktu yaşadıklarımız.” (35, Evli, Hasırlı Mab)

“Kızımın yanında sıkıntı yaşamamam da psikolojimiz bozuldu. Kendi evinde olmamak zordur.”

“Şimdi her an bir şey olacak korkusuyla, bir yerlere gideceksen bile birbirimizle belallesiyoruz. Geçim sıkıntısı olsa da, kendimizi güvende hissediyorduk ama şu an artık hep korkuyla yaşıyoruz.” (25, Bekar, Hasırlı Mab)

“Sur'dayken kendimizi iyi hissediyorduk. Barış sürecinde kendimizi iyi hissediyorduk. Tekrar olunca beşimizin içini korku sardı.” (25, Bekar, Fatihpaşa Mab)

“Çatışmalar öncesi çok daba güvenliydi ama şimdi korkuyoruz, acaba yine savaş olacak mı, diye. Bazen dışarıdan bir silah sesi duysak, psikolojimiz bozuluyor. Uyuyamıyoruz. 'Eyyvah! Yine başladı.' diyoruz.” (21, Evli, Hasırlı Mab)

“Çatışmalarda 10 gün orada kaldık. Perişan olduk. Yeni hamile olduğum için en ufak bir sestem korkuyordum. Gün görmedim, yeni evimi dizdim, dedim 'Mutlu, huzurlu otururum.', savaş çıktı. Psikolojim alt üst oldu. Silah patladı, bomba patladı. İnanmadım hiç, kurtulacağız oradan. Silah bomba olunca bodruma saklandık. Evimiz apartmandı. Zaten bodruma binadakiler de iniyorlardı. Çok kalabalıktık. En az 30 kişi vardık. Nefes alamıyorduk. Belki bebeğim de psikolojik olarak etkilendi. Zaten huzursuz, sürekli ağlıyor. Ben hamileyken korktum, çok ağladım. Belki ondan etkilendi. Hamileliğim hep düşük korkusuyla geçti o yüzden.” (35, Evli, Savaş Mab)

“Çatışmalardan önce kendimi güvende hissediyordum. Önce rahatlık. Ama şimdi korkuyoruz. Kapı sesi gelince bile korkuyoruz. Kaynanam çok hasta oldu...” (39, Evli, Hasırlı Mab)

“Kolay şeyler yaşamadık. Tabii ki zor, inanın tencerenin kapağı yere düşüyor, korkuyorum.” (44, Evli, Cevatpaşa Mah)

“İlk zamanlar, evde otururken kapı çarparsa, ‘Savaş mı olacak?’ diyordum, yolda arkama bakıp yürüyordum.” (18, Bekar, Hasırlı Mah)

Kadınlar psikolojik travma ve yıkımdan aile içindeki ilişkilerin de etkilendiğini, tüm bu olaylar esnasında ve sonrasında en büyük mağduriyeti ise çocukların yaşadığını vurgulamaktadırlar. Kültürel sermaye bakımından en büyük kaybı da yine ailelerin genç üyeleri ve çocuklar yaşamaktadır. Sokağa çıkma yasakları, çatışmalar ve psikolojik travma nedeniyle 108 aileden 64’ünde eğitimine ara veren aile üyeleri vardır. Çatışmalar sırasında çok sayıda silah ve patlama sesi işiten çocukların hala strese bağlı kaygı bozukluğu, korku, gece uyuyamama, şiddet eğilimi gibi problemleri sürmektedir:

Resim 3: Çatışmalar sonrasında dışarı çıkmak isteyen ve annesinin yakasından çektiği bir kız çocuğu

“En büyük kızım sekizinci sınıftaydı. Çatışmalardan çok etkilendi. Dedi, ‘Anne ben daba okumam!’ Ne yaptık, ne ettik okumadı. Okulu bıraktı. Dedi, ‘Savaş vardır, psikolojim kaldırmıyor, okumayacağım.’ Ama diğerleri hepsi de okuyor çok şükür. Zaten onlar savaşta da okuyamadılar. Hepsi çalışkan başarılıdır. Kitapları falan hep orada kaldı ama çalışıyorlar şükür. Başarılılar.” (33, Evli, Savaş Mah.)

“Çocuklarım, liseye giden var, liseyi bitiren var. Ortaokula giden var. Hepsi de okuyor. Biz okuyamadık ama onları okutacağız inşallah. Babaları diyor; ‘Siz okuyun, ben sırtımda taş taşıyorum sizin için.’ Ama derslerini etkiledi bu savaş. Ders çalışamadılar. Dershaneye gidecek olanlar vardı gidemediler. Üniversiteye hazırlanacakları bir oğlum şimdi

istemiyor, soğumuş. Korktular. Ne yapsınlar, korkarlar tabii. Kolay değil, kıyameti yaşadık biz dünyada. Biz korktuk, etkilendik; çocuklarımız nasıl etkilenmesin? Allah düşman başına vermesin. Biz yaşadık, başkaları yaşamasın. Devlet bu kadar eğitime destek diyor, çocuklarımızı okutun diyor ama ne oldu? Değişen bir şey olmadı ki. Hem diyor çocuklarımızı okula gönderin hem de çocuklarımızın psikolojisi bozularak eğitimlerine ara vermek zorunda kalıyorlar.” (45, Evli, Fatihpaşa Mah)

“Artık polislerden korkmaya başladı çocuklarım, çünkü hiçbir şeye izin vermiyorlardı. Polisler iyilerdi ama ‘tim’ler kötü davrandılar bize, eşime tekme attılar. Artık her şeyden korkuyor çocuklarım. Çok etkilendiler her şeyden.” (32, Evli, Savaş Mah)

“Çatışmaların en yoğun yaşandığı günlerde oradaydık. 10 gün kaldık. Çok zor oldu. En küçük oğlum çok korktu. Hala korkuyor. Bir gün çıkmak istedik, hendeği açan kişiler izin vermedi tekrar eve döndük. Artık tinerciler miydi, ne oldukları belli değildi.” (39, Evli, Hasırlı Mah)

“Evimi öyle gördüğümüzde vallahi psikolojimiz bozuldu. Zaten çocuklarım her seste ‘Anne, bomba attılar!’ diyorlar hep.” (42, Evli, Savaş Mah)

“Çatışmalardan önce hiçbir korkum yoktu, benim kapım her zaman açıktı. Ama şimdi korkuyorum, çocuğum tek başına yatamıyor. Havai fişek sesinden bile korkuyor, yataktan fırlıyor.” (35, Evli, Hasırlı Mah)

“Çocuklarım öğrencidir ama ders çalışmadılar. Kafamız almıyor dediler. Dersler zor diyor kızım, psikolojik olarak etkilendiler. Kızım diyor, ‘Anne, ne zaman ders başına otursam, aklıma Sur’da yaşadıklarımız geliyor, ağlıyorum. Bu psikolojiyle nasıl ders çalışayım?’ Ben de kızmıyorum, çocuk haklı sonuçta. Ben kendim oturup ağlıyorum, o nasıl ağlamasın? Çatışmalardan önce oğlum da okuyordu ara verince devam etmek istemedi. Ne yaptysak tekrar gönderemedik. Çocukların düzeni alt üst oldu. Neşelilerdi güler şakalaşırlardı, abi kardeş. Şimdi onlar gitmiş başkaları gelmiş sanki.” (55, Evli, Dabanöğlü)

Resim 4: Diyarbakır’da bir öğretmenin öğrencilerinden Diyarbakır’da yaşadıklarını resmetmelerini istemesi üzerine çocukların çizmiş olduğu resimlerden iki örnek

“Çocuğum şu an 5. sınıfta. Çatışmalı süreçte ilk dönem gidemedi zaten; ikinci dönem servisle okula gitti ama pek ders görmedi. Öğretmenler karnesine 5, 5 yazıp her derse karne verdiler. Çalışma ortamı yoktu, kalabalıktı. Masa istiyordu; odasını, tabletini istiyordu. Psikolojisi bozulmuştu; herkesi dövüyordu, kendinden büyükleri bile dövüyordu, kimseyi istemiyordu. Şimdi bize yakın bir okula yazdım, oraya gidiyor daha iyi çalışıyor ama yine çalışma ortamı yok, hep eski düzenini istiyor.” (35, Evli, Hasırlı Mah)

4.1.6. Zihinsel ve Bedensel Engelli Çocuklar ve Anneleri

Yukarıda aktarılan tüm bu süreçler, zihinsel ya da bedensel engelli çocuklar ve bu çocukların anneleri olan kadınlar içinse çok daha meşakkatli geçmiştir. Çatışma sonrası dönemde yeni yerleşilen muhitlerin yabancı olması bu zorluğu pekiştirmekte ve annelerin yükünü arttırmaktadır.

“19 yaşındaki bu oğluma şizofren diyorlar. Rabatsız beyninden yani. Bir şey anlamıyor. İstedikini yapıyor. Her dediğimi anlıyor ama bana her şeyi zorla yaptırıyor, beni dinlemiyor. Kendi bakımını yapamıyor. Yemeğini yiyor, kıyafetini giyiyor o kadar. Mesela tuvalette temizliğidir, banyosudur hep ben yaptırıyorum onu. Lavaboda ben sildiriyorum. Bebekten daha kötüdür. Daha zordur. Dışarı bazen çıkıyor ama burayı bilmiyor kayboluyor. Korkuyoruz başına bir şey gelecek diye. Risklidir. Hem unutup. Bir kere ayakkabısını, üstündeki ceketini atmış gelmişti. Bilmiyorum, başkası mı zorla çıkarmış yoksa kendi mi yapmış? Bu yaz biz burada otururken kayboldu. Kapının önünde oturuyordu, baktım yok. Gitmiş kendine çift kapının oralarda geziyormuş. Akşama doğruydum şaşırmış, evi bulamamış. Altı yıldır engellidir. Sonra karakola gittik. Deli oldum. Sonra gece bir polis görmüş onu, ‘Gidip geliyor bu çocuk ama evi bilmiyor.’ demiş. Almışlar. Gece üçtü, bizi aradılar. Deli olduk, öldük dirildik. Gittik getirdik. Ben o günden beri kapı pencere kilitliyorum, dışarı çıkmasına izin vermiyorum. Buraları tanımıyor, gitse kaybolur. Sur’da öyle miydi? Herkes bizi, oğlumu tanırdı. Bazen sabah gider akşam gelirdi. Komşular, bakkal falan herkes ona sahip çıkardı. Bir kez bile kaybolmamıştı. Burada kimse bizi tanımıyor, tanısa da kimse sahip çıkmıyor. Sur’da olsaydık kaybolmazdı. (46, Evli, Dabanoğlu Mah)

“Engelli çocuğumdan dolayı burada çok dışarı çıkamıyorum. Çıksam, markette her yerde gördüğünü istiyor. Artık büyümüş gücüm yetmiyor ona. Bana kızıyor, el kaldırıyor. Çok zorlanıyorum. Yanımda bir erkek olmazsa zordur. Burada da kapı pencere kilitli evde durmuyor. Neyse ki, dört gün operasyonda kaldığımızda anlamıyordu, bomba sesini falan bilmiyordu. Ama dışarıyı çok istiyordu, zor tutuyorduk onu. Çektiğimi Allah bilir. Sur’da millet onu tanıyordu, rabattı. Burada cadde var, kimse onu tanımıyor, bırakamıyorum.” (Evli, Dabanoğlu Mah)

5

BÖLÜM

Foto: Mervan YALÇINDAĞ

5.1. Politik durum, Şikayetler ve Beklentiler

Diyarbakır, genel olarak sosyoekonomik koşulların arka planda kaldığı ve ideolojinin belirleyici olduğu bir politik ortama sahiptir. En küçük toplumsal olayın ya da sorunun kolayca siyasallaşabildiği, karşılaşılan herhangi bir problemin ifadesini daha büyük bir siyasi mesele çerçevesinde bulduğu bu ortamda, giriş bölümünde de değinildiği üzere, siyasi bir dilde ifade edilmeyen, mikro fakat hayati problemlerin duyulmama riski de artmaktadır. Siyasi söylemin erkek egemen yapısı da akılda tutulduğunda, bu durum, siyasi bir gündeme ya da dile başvurmayan ya da bunu tercih etmeyen kadınları olumsuz yönde etkilemektedir.

Öte yandan, herhangi bir konunun taşıdığı siyasi nitelik ya da içerdiği politik muhteva, ölçüsünü mutlak olarak siyasi bir söylem ya da dilden de almamaktadır. En genel ifadeyle kişisel olan da politiktir ve gündelik hayata dair veya gündelik hayatta ifade edilen her söz, her beyan siyasi olarak da değerlidir. Bu çalışma da aşırı politikleşmiş, kutuplaşma yaşanan bir siyasi konjonktürde kadınların ev-aile-çocuk meselelerini önceleyen aktarımlarına sadık kalarak, yaşanan çatışmaların kadınların hayatlarında yarattığı maliyeti odak noktasına yerleştirmiştir. Amaç mümkün olduğunca alandaki somut ve acil ihtiyaçlara uzun süreli çözümler bulma çabasına katkı sunmaktır. Bununla birlikte, kadınların yaşadıkları sürece dair gayet sıradan ve gündelik dilde ifade ettikleri tespit ve problemler, yaşanan olayların siyasi niteliği nedeniyle siyasi bağlamdan azade de değildir. Dolayısıyla, herhangi bir meselenin siyasi olmayan veçhelerinden görmezden gelmek ne kadar gerçek dışıysa, siyasi içerik ve bağlamdan imtina etmek de bir o kadar gerçek dışıdır.

5.1.2. Hayal Kırıklığı: “Çatışmalar Biter Sandık”

Bu çalışma kapsamında görüşme yapılan kadınlara gelecek beklentileri sorulduğunda, geçmiş ve gelecek siyasi bağlam da otomatik olarak devreye girmektedir. Bu noktada en dikkat çekici olan, yaşanan çatışmalı süreçten önce, çalışma kapsamında görüşülen kadınların pek çoğunun olayların vardığı noktayı ön görememiş olmaları ve bu nedenle şu anda büyük bir mutsuzluk, korku ve hayal kırıklığı içinde olmalarıdır. Kadınların çatışmaların seyrini ve yoğunluğunu önceden kestirememiş olmaları bilgisizliklerinden ya da olandan bitenden bihaber oluşlarından değil, temelde iki farklı nedenden kaynaklanmaktadır.

Birinci neden, 2000'lerin başından itibaren siyaset alanının genişlemesi ve Kürt meselesinde siyasi soruna siyasi çözüm bulma arayışlarının ivme kazandığı dönemin olumlu etkisiyle bölgede ve özelde Sur'da yaşayan kadınlarda 'bir daha eski karanlık günlere geri dönmeyeceği' fikrinin hâkim hale gelmesidir. Uzun yıllardan sonra can kayıplarının asgari düzeye indiği çözüm süreci boyunca, umuda sahip olan, korkularından arınan ve sosyal, ekonomik ve psikolojik açılardan normalleşme sürecine giren kadınlar, çıkan krizlere ve aksaklıklara rağmen, son anda kadar çatışmaların büyümeden önleneceğini düşünmüşlerdir. Çatışmaların ulaştığı yıkım derecesi, bu sebeple çalışma kapsamında görüşülen kadınlar açısından beklentiler dahilinde olmayan bir sonuçtur ve büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

Öte yandan, görüşmeler sırasında pek çok kadının, kazılan hendeklere uzun süre müdahale edilmediği şeklindeki ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, her türlü tereddüt ve tedirginliğe rağmen kadınlarda 'müdahale edilmiyorsa bu iş bir noktada uzlaşmayla çözülecektir' hissiyatının hâkim olduğu görülmektedir.

Resim 5: Tahir Elçi, öldürülmeden hemen önce, Diyarbakır'ın Sur ilçesinde, daha önceki çatışmada zarar gören dört ayaklı minare önünde bir grup avukat ile birlikte açıklama yaparken.

Pek çok kadının olayların yoğun bir şiddete evrilmesinin miladı ve hatta başladığı gün olarak işaret ettiği olay ise Tahir Elçi'nin öldürülmesidir:

"Çatışmalar olunca epey kaldım. Tahir Elçi ölünce oradan ayrıldım. Tahir Elçi'yi tanırđık televizyondan, yüreğim kaldırmadı daba da. Çıktım oradan. Zaten Tahir Elçi öldürüldükten sonra çatışmalar arttı, orada kalamazdım." (50, Evli, Fatihpaşa Mah)

"Tahir Elçi öldürüldükten sonra olaylar büyüdü." (23, Bekar, Hasırlı Mah)

"Çatışmalar zamanında oradaydık, uzun süre çekmedik ama Tahir Elçi öldürüldüğünde çıktım..." (33, Evli, Fatihpaşa Mah)

"Hiç bilmiyoruz. Tahir Elçi'nin ölümünden önce hendekleri kazdular, millet sabip çıkmadı, sonra da olaylar başladı. Suç her iki tarafta da var." (34, Bekar, Savaş Mah)

"Beş yıldır Sur'da yaşıyoruz. Biz Tahir Elçi'nin ölümünden sonra çıktık, 4-5 ay akrabalarda, teyzemlerde kaldık." (19, Bekar, Hasırlı Mah)

"Şiddetli çatışmalarda ordaydık. Tahir Elçi öldükten sonra 20-25 gün çatışma içinde kaldık. Karakolu aradık çıkamadığımızı söyledik. 'Bir çubuğa beyaz tülbent bağlayın çıkın!' dediler biz 15 akraba ev öyle çıktık." (24, Bekar, Fatihpaşa Mah)

"Ew zılam bat kuştin, tofan li me rabû." (Ne zaman ki o adam öldürüldü, biz tufana tutulduk)" (51, Evli, Savaş Mah.)

5.1.3. Tarafllara Kızgınlık ve Feda Edilmişlik Hissi

Olayların geldiği son noktada, kadınların çözüm sürecinin tarafları olan siyasi aktörlere dönük kızgınlığına ve eleştirilerine, son kertede onların hayatlarını yıkıma sürükleyen olayları önlemek için bir şey yapılmaması, ‘bile bile ateşe atılmaları’ ya da olaylara adeta “göz yumulduğu” fikri temel oluşturmaktadır. Bu durumun siyasi eğilimleri farklı fakat sınıfsal özellikleri ortak bu kadınlarda hem Kürt siyasetine hem de hükümete dönük olarak ‘yoksul olduğumuz için bizi feda ettiler, gözden çıkardılar’ fikrine dayalı bir kızgınlık ve kırgınlık yarattığı gözlemlenmiştir. Yine aynı durum, kadınların olup bitenin ardında görünenden başka bir gündem aramasını da beraberinde getirmektedir.

“Sur’daki çatışmalar hendekle başlamadı aslında. Önceden de sorunlar vardı. Hendek bunları arttırdı. Hendekler kazıldı, kimse bir şey yapmadı, müdahale edilmedi. Ne güvenlik güçleri ne de başkaları. Güvenlik güçleri zamanında müdahale etseydi büyümezdi. Beklediler, hendekler kazıldıktan üç dört gün sonra müdahale ettiler. Bir sabah baktık sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş.” (24, Bekar, Dabanoglu Mab)

“Bunlar niye oldu bilmiyorum, hiç bilmiyorum. Akşam bakıyordum hendek kazılmış, sabah bakıyordum hendek kapatılmış. Bizim hiçbir siyasi partiyle alakamız yok.” (55, Evli, Cevatpaşa Mab)

“Okula bir ara gittim geldim hendekler hep vardı korkuyordum. ‘Okula gitmeyeceğim dayı.’ diyordum. İşe gidenlerin yanında adım atıp çıkıyordum oralardan.” (18, Bekar, Hasırlı Mab)

“Olaylar neden oldu, bir fikrim yok ama iki taraf da suçlu. Devletin hedefinde hep Sur vardı; oraları düzenlemek istiyordu, o yüzden hendekler için bir şey yapılmadı. Bahane oldu.” (16, Bekar, Savaş Mab)

“Valla biz de ne oldu, nasıl oldu bilmiyoruz. Nasıl Sur’a geldiler, olaylar bu kadar büyüdü bilmiyoruz. Biz evdeydik. Bizce devlet de, valilik falan da hendekleri biliyordu. Bu kadar fırsat vermemelilerdi.” (26, Evli, Savaş Mab)

“Planlanmış bir şeydi. Tamamı belediyenin suçuydu. Barış sürecine girilmemesi lazımdı. Bu konuya girilmesi bile bence saçmaydı. Bu kadar içine girmeden bu olaylar çözülebilirdi. Hala ölen insanlar var. Amaçları devleti uyutup ortalığı harekete geçirmektir ve ben buna katılıyorum. Bence maksat Sur’u değiştirmekti. Göz yumuldu.” (19, Bekar, Dabanoglu Mab)

5.2. Beklentiler

5.2.1. Sur’a Dönüş

Kadınların gelecek beklentileri sorulduğunda birkaç istisna hariç hemen hepsi, öncelikle Sur’a yani “eve” dönmek istediklerini ifade etmektedirler. Dönme isteğinin ardında, yukarıdaki bölümlerde ayrıntılı şekilde yer aldığı gibi birden fazla neden yatmaktadır. Geçmişteki bir zorunlu göçten sonra yerleşilen, ev bilinen, kök salınan, alışılan, rahat ve güvende hissedilen, mutlu olunan, dayanışılan, ortaklaşılan, aidiyet hissedilen ya da içine doğulan; yanı sıra merkezi ve ucuz olan Sur’un, kadınlar için kolay kolay başka yerle ile ikame edilemeyecek bir öneme ve anlama sahip olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, Sur’dan kendi istekleri ile değil zorunlu olarak ayrılmasının, yeni yerleştikleri yerlerde hoş karşılanmamanın kadınların Sur’a dönme isteklerini çoğalttığı da dikkat çekmektedir:

“Sur’da çok mutluyduk. Yerimizi hala yadırgıyoruz. Bir şeyler eksik olsa dahi komşuluklarımızı, Sur’umuz olsa mutlu oluruz. Sur, Diyarbakır’ın yüreği, çocukluğumuz, mutluluğumuz, her şeyimizdi. Hırslı ve tuttuğunu koparan bir insandım. Son bir yıl facia ve korkunçtu. Rüyalarımızda gördük, Sur’a döneceğiz. Dönmeyi her şeyden çok istiyoruz.” (23, Bekar, Hasırlı Mab)

“Kaynanam diyor, “Bana isterlerse Diyarbakır’ın en iyi yerinde saray yapılsalar ben Sur’dan çıkmam. Sur’u ben de seviyorum. Kaynanam gibi düşünüyorum. Sur başka. Zaten orada Hz. Süleyman var, her perşembe gidiyorduk. Orayı özliyoruz. Orası için olsa yine Sur’dan vazgeçmem. Evimizden kendi isteğimizle çıksaydık böyle zor olmazdı. Ama zorla çıkarıldık.” (30, Evli, Hasırlı Mab)

“Evimizden çıkmak istemiyoruz, Sur bizim için her şey. Benim evim belki size abır gibi geliyor ama bana saray gibi. Komşularıyla, herkesle kardeş gibiyiz. Niye buradan vazgeçeyim ki! Savaş da olsa, ne de olsa ben buradan vazgeçmem. Burada ölmek isterim. Zaten Allah’ım var, niye korkayım ki...” (41, Evli, Fatihpaşa Mab)

“Tek dileğim evimizin ederi, basarı neyse onu hakkıyla bize vermeleri. Bir de Sur’a dönmek istiyordum. Sur’u seviyordum, ama buralarda da yapabileceğimi düşünüyordum. Artık düşünmüyorum, biz Surluyuz diye dışlıyorlar. Sur’a dönmek istiyorum.” (24, Evli, Dabanoğlu Mab)

“Diyarbakır dışında başka yerde yaşamam. Kaynım Hatay’a inşaatta çalışmaya gitmişti, mahalledeki çocuklarla orada onlara “meci” diyorlardı. Mecî orada “köle” demekmiş. Biz Kürdüz, köleyiz. Türkiye’de böyledir. Batı’da böyledir. Çocuklarıma günabtır. Batı’ya param pulum saraylarım olsa da gitmem. Savaş da olsa Diyarbakır hoştur. İnsanın toprağı hoştur.” (33, Evli, Savaş Mab.)

“Tek isteğim Sur’a geri dönmektir. Burası nedir? Ben burada yaşayamam. Sur’u isterim. Sur’da insanlık var. Herkes birbirini tanıyor. Burada ölsem kimse kapımı çalmaz... (ağlıyor...)” (35, Evli, Savaş Mab)

“Şu an mutlu değilim. Sur’a dönsek mutlu olurum. Sur kardeşlikti, mutluluktu. Burada onlar yok. Son bir sene böyle kim yaptı, kararsızım. İçime kapanığım. Sur’a döneceğimizi sanmıyoruz ama dönmek istiyoruz. Sur başkaydı, oradaki ev bizim olsa, yerine para verecek olsalar da evimizi isterdik.” (26, Evli, Savaş Mab)

“Dönmek istiyorum. Sur’da olsun da nasıl bir ev olursa olsun... Abır olsun ama Sur’da olsun... Hatırladıkça kendimi kaybediyorum o yüzden hatırlamamaya çalışıyorum...” (24, Bekar, Hasırlı Mab)

“Yaşantımdan nefret etmişim; yaşamak benim için anlamsız. Sur böyle olunca benim tüm hayatım değişti, hayallerim hayat tutunmam. Bazen ablamgil diyor ‘Gel, çıkak, gezek’ ben diyom “Bana dokunma, ben mezara girmişim. Param pulum var ama mutlu değilim. Eski yaşantımı kaybettim. Sur’da yaşamak, eski düzenimi kurmak istiyorum. Dostluğu yitirdim. Herkes bir yere gitti. Mutsuzum. Tekrar eski Sur olsa mutlu olurum.” (50, Evli, Fatihpaşa Mab)

“Devlet yerine ev verse de evimizi istiyoruz. Hayatımız orada, orası güzeldi. O gün eşyaları getirdiğimizde tansiyonum yükseldi, duruldum. Biz dediler, “Yıkılacak, para vereceğiz.”; biz ‘İstemiyoruz, evimizi istiyoruz.’ dedik.” (51, Evli, Savaş Mab.)

Yukarıda alıntılanan ifadelerde de berraklaştığı gibi, Surlu kadınlar için ‘ev, kimliği kuran ve içinde kişisel tarihi ve aile tarihini koruyucu bir rol üstlendikleri alan olarak ve onlara bir yaşam bağlamı¹² verdiği ölçüde geri dönülmesi elzem olan bir yerdir. Ev ve ‘bir ev olarak Sur’, kadınlar için zorunlu göç bağlamında neredeyse zorunlu olarak bir memlekete gönderme yapmaktadır: Şimdi artık çok uzakta olan ev, bir yere ve bir topluluğa ait olma hissi anlamına geldiği için kadınlar, zorunlu göç travmasıyla, yeniden eve dönme beklentisi yoluyla başa çıkmaktadırlar. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, daha çok bir kadın mekânı olan ev, kayıpları telafi etme, yerleşme, uyum ve bütünleşme süreçlerinin de odağında yer almaktadır. Bu nedenle eve geri dönüşün önemi kadınlar için büyüktür.

12 - Hatice Kurşuncu, ‘Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği’, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı Kent ve Çevre Bilimleri Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2006

Tüm bu ifadelerle beraber Sur'a bir daha dönmek istemeyen kadınlar da mevcuttu. Sur'da yaşadıklarını unutamadıklarını, dönerlerse yaşadıklarını hatırlayarak buna dayanamayacaklarını ifade ettikleri gibi, suru ekonomik gerekçelerle tercih ettiklerini, daha iyi ekonomik imkanlara sahip olmaları halinde Sur'da kalmak istemediklerini ifade eden kadınlar da oldu.

'Suru düşününce aklıma bağırma ve çığlık sesleri geliyor. Artık istemiyorum bana ev verseler de. Silah sesleri. Yüreğim kaldırmıyor. Allaba tek duam Allah'ım barış gelsin. Allah herkesin kalbine merhamet koysun.' (33, Evli, Fatihpaşa Mah.)

'Evimiz küçük, bize yetmiyor. O yüzden paramız olsa Sur'dan çıkardık. Sur'u özledik. Sonuçta Çocukluğumuz orda geçti ama çocukluğumuzun bitmesi olaylar yüzünden oldu, o yüzden istemem. Birden büyüdük. Ama insanların yüzde doksam dönmek istiyor. Çünkü her anlamda diğer ilçelerden daha iyiydi, merkeze yakın, hastanelere yakın. Mahalle ve komşuluk ilişkileri çok iyiydi. Eğitim anlamında başka ilçelere kolay ulaşılabilir. O yüzden insanlar tercih ediyor.' (24, Bekar, Dabanoğlu)

'Gidecek yerimiz yok ama çocuğumuz biraz iyi olsa imkanımız da olsa Diyarbakır'dan bile gideriz.' (55, Evli, Cevatpaşa)

'Burada ben mutlu değilim çocuklarım mutlu. Evim daha iyiydi ama onlar gitmek istemiyor.' (Evli, Cemal Yılmaz)

'Sur'a dönemeyeceğiz ama yine de evimizi istiyoruz. Barış felan olursa o zaman Sur'da kalmayı tabiki de istiyoruz. Babam parayı da verseler biraz inadından biraz Sur'a bağlılığından evimizden vazgeçmiyor.' (25, Bekar, Fatihpaşa)

'Biz Sur'a dönmek istemiyoruz ama annem dönmek istiyor. Olaylar bile olsa dönmek istiyorum. Evimiz geri gelmez de yerine para verirler. Evimiz yola girdiği için hak iddia edemiyormuşuz para verirmiş.' (24, bekar, Fatihpaşa)

'Son 1 yılda keşke o kadar polis asker şehit olmasaydı. Önceden kendimizi güvende hissediyorduk. Eskisi gibi huzurlu ve güvenli değiliz çünkü ne olacağı belli değil. Otogara gittik orda da patlama oldu. Evi artık bize vermezler. Parasını verseler bile ev kayınlarımızın. Yeter ki askere polise bir şey olmasın evimiz yıkılsa da olur diyorduk. Çok şehit var diye biz Sur'a dönmek istemiyorduk yoksa Sur da mutluyduk.' (19, Bekar, Dabanoğlu)

5.2.2. Kayıp ve Tazminat Dengesizliğinin Giderilmesi

Tam da bu noktada, çatışmaların ardından kamulaştırılan ve Sur'un Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca yeniden yapılandırılması kapsamında yapılan hasar tespit çalışmalarında belirlenen, ailelerce kabul edilen ya da edilmeyen tazminatlara yönelik tepkilere de yer vermek anlamlı olacaktır.

Grafik 33: Çatışmalardan Sonra Tazminat Alanların ve Almayanların Oranları

Grafik 34: Çatışmalardan Sonra Tazminat Teklifi Alan ve Almayanların Oranları

Bugüne kadar farklı çalışmalar ve raporlarda da yer verildiği üzere, çatışmalar sırasında içindeki eşya ve sermaye ile beraber ev ve iş yerleri yıkılan ya da zarar gören Surluların maddi zararlarının tazminine yönelik başlatılan çalışmaların yetersiz kaldığı ve mağdurların adaletsizliğe uğrama duygusunu arttırdığı bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde de berraklaşmaktadır. Kadınlar her türlü değerlerin üstünde tuttukları evlerine maddi karşılığın dahi adil bir biçimde verilmediği yönündeki kanaatleri aşağıdaki şekillerde ifade etmektedirler:

“Evimizin değeri 120 milyarken bizi 5 milyarla kandırıyolar. Rızı edemezler. Hem bize 120’yi verseler bile gider yeniden mahallemizde ev yaparız...” (35, Evli, Fatihpaşa Mah)

“Hasar tespiti yapıldı ama içine birçok eşyayı yazdırmadılar. Söylediğim şeylere geç diyorlardı. Hep eksik yazdılar ki, para az vereler. Bize daha demediler, ‘Şu kadar vereceğiz’ diye. Haber bekliyoruz ama ne kadar verirler bilmiyoruz.” (32, Evli, Savaş Mah)

“Hasar tespitinden 4.750 aldım ama çok yetersiz. Polisler bize dedi, ‘Her şeyiniz fazlasıyla karşılanacak.’ ama öyle olmadı. Benim kendi emeğimle kazandığım bir iğne onların verdiklerinden değerli. Biz bu hale getirdiler, bir de üç kuruşla kandırıyolar. Ne yapalım muhtaçlık böyle, muhtaç olmasaydım, imkânım olsaydı almazdım o parayı. Ama sokaklarda mı sürünek? Mecbur aldık.” (55, Evli, Dabanoglu Mah)

“Kaynanamın evinin altında bir dükkân vardı. Hepsi yıkıldı. O da kaldıramadı, bastalandı... Dükkân yağmalanmış, eşyaları hep kullanmışlardı... Sonradan öğrendik ki, eve hasar tespit yedi milyar vermiş. Deli olacaktık. Evimizde en az 40 milyarlık eşya vardı. Bir iğne bile çıkarmadık, tekrar döneceğiz diye, canımızı zor kurtardık.” (21, Evli, Hasırlı Mah)

“... Annem bana 15 milyarlık çeyiz yapmıştı. Ancak hasar tespit için bazı aileleri çağırıyorlardı, bazılarını çağırıyorlardı; bizi de çağırıyorlardı. Gittim evime baktım, yere yığıldım. Evimin yarısı vardı, yarısı yoktu. Eşyalarımın bir kısmı yanmıştı, bir kısmı yağmalanmış, çalınmıştı. Çeyizimin hemen hemen hiçbirini yoktu... Çocuğum beş aylıktı. O doğduğunda hediyeler gelmişti, ona farklı farklı kıyafetler almıştım; hiçbir şey kalmamıştı, hepsini çalmışlar. Hak-kımı belal etmiyorum. Ne istediler el kadar çocuğın kıyafetlerinden? Benim iki odam yerinde duruyordu ancak içinde bir tane bile eşyam yoktu. Çeyizlik eşyalarım yeni olduğu için herhalde hepsini çalmışlardı. Oda bomboştı. Hasar tespit bize ‘Dört buçuk milyar vereceğiz size, zararınız bu kadar eder.’ dedi. Bizimle dalga geçer gibi, ben kabul etmedim. Suf benim çeyizim 15 milyarlıktı. Kabul etmediğime dair benden imza aldılar. Dediler; ‘Kabul etmezsen sana

daba para mara yok.’ Ben kabul etmedim, ‘Hakkımı arayacağım.’ dedim. Kendilerine hasar tespiti yapıldığında evlilik cüzdanımı gösterdim. Dedim ‘Bakın, ben bir yıllık evliyim, ev üstüne gelmişim, hiçbir eşyam yoktur şimdi. Ben sırf yatak odamı o zaman beş milyara aldım.’ Benimle dalga geçiyorlar, 4.700 nedir? İtiraz dilekçesi yazdım, neredeyse benim evimde 30 milyarlık eşya vardı, 4.700’ü niye kabul edeyim ki? Eşim imza attı eve geldik. O günden beri hiç çağırmadılar. Eve geldik başka bir şey de yok...” (26, Evli, Hasırlı Mab)

“...Eşim hasar tespiti gitmiş, evin pencereleri kırılmış. Başka yokmuş. Çamaşır makinesiyle televizyonu çıkara-bildik ancak oradan. Hasar tespit bize beş milyar dedi. Biz kabul etmedik. En az 20 milyarlık eşyamız vardı bizim. Evim dört dörtlüktü. Güzelidi. Hiçbir eksikim yoktu.” (24, Evli, Dabanoglu Mab)

“...Malatya’ya kayısı toplamaya gittim. Ordu’ya fındık toplamaya. Adana’ya portakala. Yaz olurdu ben evden çıkardım. Her yerde çalıştım. Alın terimle çeyizimi, eşyalarımı aldım. Evim yıkılmış, dümdüz. Emegime üzülüm. Hasar tespit geldi dedi bize ‘Sizin eşyanız üç milyar.’ Biz kabul etmedik. Ben tek üç milyara klima aldım daba o zaman kendime. Hiç çeyizimi bile alamadım. Zaten evimizin duvarlarını falan eşim tamir yaptı, boyadı. Eşyayı da ben dizdim. Eksikim yoktu. Şimdi hiçbir şeyim yok. Yerde oturuyoruz.’ (35, Evli, Savaş Mab)

5.2.3. Çözüm ve Barış

Mevcut tüm sorunlara ve hâkim umutsuzluğa rağmen, kadınlar içinden geçtikleri süreci ve yaşadıkları problemleri ortadan kaldıracak yegâne çözüm yolunun, barıştan geçtiği konusunda ortaklaşmaktadır. Kadınlar devletten, siyasetten beklentilerini ev, kayıplarının tazmini, eve dönüş şeklinde sıraladıktan sonra bütün bunları mümkün ve sürekli kılacak yegâne koşulun barış olduğunu vurgulamaktadırlar:

Yaşamınızda hangisi değişseydi kendinizi mutlu hissederdiniz?	Evet %	Hayır %
Eğitim Durumum	27	73
Ekonomik Durumum	61	39
Sosyal Çevrem	22	73
Yaşadığım Mahalle	25	75
Yaşadığım Şehir	10	90
Yaşadığım Ülke	10	90
Yaptığım İş/İşimin olması	8	92
Ailemin bana bakışı, davranışları	5	95
Sosyal çevremın ban bakış açısı	4	96
Çatışmaların yaşanmaması	71	29
Diğer	2	98

Tablo 3: Yaşamınızda Ne Değişseydi Kendinizi Mutlu Hissederdiniz

“Gözümün önüne maballede ölen çocuğu, yoksul geliyor. Savaş kötüdür. Barış gelsin. Gençlerimiz ölmesin artık, fakirlerimiz ölmesin...” (50, Evli, Fatihpaşa Mah)

“Bu savaş bitsin, barış olmazsa olmaz. Şu anda giden kayıplarım gelse bile barış olmazsa yine gidebilir her şey, kalacağımın garantisi yok...” (27, Bekar, Fatihpaşa Mah)

“Bu savaş dursun, barış olsun. Eşya yerine gelir, ev yeniden yapılır ama ölenlere yazık. O gençler gözümün önünden gitmiyor. Polislere de yazık. Ama o ‘tim’leri sevmiyom. Ben televizyonda hep Kolombiya haberleri izledim. Orada barış olunca çok sevindim. Ağladım, dedim keşke burada da olsa.” (33, Evli, Savaş Mah)

“Keşke bunlar yaşanmasaydı. Para, eşya önemli değil. Keşke bu savaş yaşanmasaydı. Gidenler geri gelmiyor. Biz yandık çok ağladık. Ama başkaları ağlamasın. Bizim ömrümüz hep bu tedirginlikle geçti. Hep korku, hep korku. İstemiyoruz artık savaşı. Barış gelsin. Bazen diyom kendi kendime, beral ben ölene kadar savaş olacak. Sonra dua ediyom, ‘Ya Rabbim merhamet et, bu ateşe bir su serp, savaş bitsin.’ Savaş bitmeden hiçbir şey düzelmmez. Kürtlere haklarını versinler. Bugün maballemişe dönsek bile yine savaş başlar. Savaş geçici olarak durmuştur. Kürtlere hakları verilmezse durmaz.” (45, Evli, Fatihpaşa Mah)

“Allah doğru getirsin, inşallah bir daha çatışma olmaz, kimse ölmez, barış olur. Biz barış istiyoruz. Evimizdeki sorunları barış gelirse unutturuz. Her şeyin başı barıştır. Devlet barışı getirsin. Bu savaşı durdursun. Ölen asker de, Kürt gençleri de, hepsine de yazıktır. Evlat kolay mı yetişiyor? Bak ben kocamla iyi değilim ama ne için yanındayım, ne için bu çileyi çekiyom? Evlat için. Körü körüne çocuklar ölüyor. Kimse ölmesin. Barış gelsin.” (40, Evli, Hasırlı Mah)

“Biz barış istiyoruz; inşallah olur. Hendek falan kazdılar, o yüzden oldu. Bilmiyorum. Sadece bir daha böyle şeylerin tekrar yaşanmasını istemiyoruz. Allah’a dua ediyoruz, inşallah böyle şeyler olmaz bir daha. Ne hendek kazıl-sın, ne de bu kadar devlet saldırısın.” (42, Evli, Savaş Mah)

“Artık barış olsun istiyorum, iki tarafın çocukları için de zor. Dağa çıkan çocukların ailesi onları kendi isteğiyle göndermiyor ki, hep kandırılıyorlar. Artık yeter, gençler ölmesin. Barış olacağına inanmıyorum artık hiçbir şey beklemiyorum. Devlete de güvenmiyorum. Kürtler de barış gelsin istemiyor. İsteseydi Sur’u bu hale getirir miydi? Tüm bu savaşlardan sonra ancak çocuklarına sarılırken, onlarla oynarken mutlu oluyorum. Bazen de eski evim aklıma geliyor, her şey bitmiş gibi hissediyorum. Ama savaş bitseydi her insan mutlu olurdu. Ben de mutlu olurdum.” (32, Evli, Savaş Mah)

“Allah şahidimdir, bir tek polis ölmeyeydi, bir tek gerilla ölmeyeydi; gerekirse biz Hz. Hasan Hüseyin gibi Kerbelâ’da susuz kalsaydık. Ölmesinler. Kimisi dul kalıyor, kimisi nişanlısını kaybediyor, kimisi evladını, kimisi kardeşini. Allahım Allahım, barış barış barış ver bize!” (41, Evli, Fatihpaşa Mah)

6

BÖLÜM

Foto: Mervan YALÇINDAĞ

6.1. Değerlendirme ve Öneriler

Daha önce de ifade edildiği gibi, bu çalışma Sur'da, çözüm süreci vesilesiyle uzun bir çatışmasızlık sürecinin ardından can kayıpları, zorunlu göç ve yersiz yurtsuz kalma ile sonuçlanan çatışmalar sonrasında 15 yaş ve üstü bekar ve evli kadın mağdurlarla, çatışmalar öncesinde, esnasında ve sonrasında içinden geçtikleri süreçleri ve yaşadıkları problemleri sosyal, ekonomik, kültürel ve sembolik sermaye türlerine göre analiz etmeye dönüktür. Kadınlarla yapılan anketler ve görüşmeler neticesinde bu dört sermaye türünün tümünde, değişen oranlarda bir değişim ve kayıp tespit edilmiştir. Çatışmalar sırasında ve sonrasında kadınlar açısından en büyük kaybın yaşandığı sermaye türleri ekonomik, sosyal ve sembolik sermayedir. Kültürel sermaye bakımından en büyük mağduriyeti ise, öğrenci olan bekar kadınların yaşadığı görülmektedir.

Çalışma kapsamında görüşülen kadınların ifadelerinde ön plana çıkan iki temel problem maddi ve manevi kayıpların tazmini konusudur. Devlet kurumları, çatışmalardan sonra, özellikle ekonomik kayıplara yönelik olarak, mağdurların ev ve iş yerlerindeki yıkım ve zararları karşılamak üzere hasar tespiti çalışması yapma, tazminat belirleme, Toplum Yararına Çalışma Programı (TYÇP) kapsamında istihdam olanağı sağlama, mağdurları sağlık, eğitim ve psiko-sosyal alanda destekleme çabalarını içeren bir dizi uygulama başlatmıştır. Özellikle ekonomik kayıplara yönelik olarak, Sur Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'nın (Sur SYDV) verilerine göre, Sur'da çatışmalardan etkilenerek İŞKUR kapsamında istihdam edilen kişi sayısı 1.514; Sur SYDV tarafından aynı ve nakdi yardım alan aile sayısı ise 4.694.

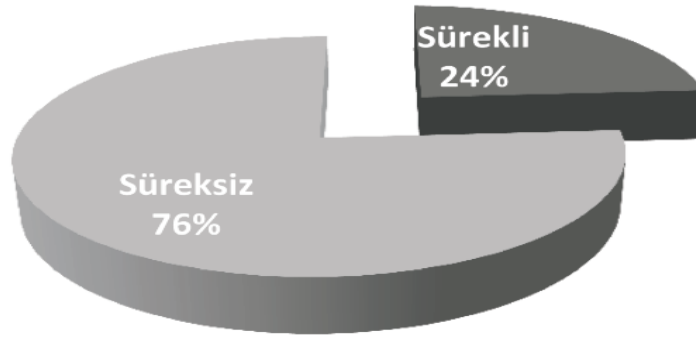
Ancak bu yardımların talebi karşılamadığı ve bütün mağdurlara ulaşamadığı saha çalışmasında ortaya çıkan tespitlerden biridir. Devlet kurumlarının yanı sıra, pek çok sivil toplum kuruluşu da özellikle gıda ve giyim tedariki sağlayarak, yaşanan maddi kayıpların giderilmesine dönük olarak hatırı sayılır bir çaba harcamıştır. Ancak bu çalışmalar da birbirinden bağımsız olduğundan bir organizasyon eksikliği gözle görülür biçimde yaşanmış, birçok mağdura bir kereden sonra yardım gidememiş olması bu organizasyon ve iletişim eksikliğinin bir sonucu olarak göze çarpmıştır.

Grafik 35: Çatışmalardan Sonra Alınan Yardım Türü

Öte yandan, yapılan görüşmelerde bu yardımların sürekli ve sürdürülebilir olmadığı anlaşılmaktadır.

Çatışmalardan sonra Aldığınız Yardım Sürekli miydi?

Grafik 36: Çatışmalardan Sonra Alınan Yardımların Sürekliliği

Bir önceki bölümde alıntılarla ayrıntılandırıldığı üzere, yaşanan mağduriyetin boyutu ile tazmini arasındaki fark, halihazırdaki problemlere ve beklentilere yeterli ve sistemli bir cevap oluşturamamıştır. Bu bağlamda, acil ihtiyaçların ve ekonomik kayıpların giderilmesine dönük olarak;

✓ Evleri yıkılan ve ev eşyası tahrip edilen ailelerin zararlarını karşılamak üzere yapılan hasar tespit çalışmalarından duydukları memnuniyetsizliği gidermek için tayin edilen tazminat meblağlarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

✓ Adil, gerçekçi ve kayıpları telafi edecek bir tazmin sistemi geliştirmek ve mağdurlarla yapıcı, şeffaf bir iletişim ve ilişki kurmak için devlet kurumlarının şehirdeki farklı siyasi grupların problemlerine ve mağduriyet öykülerine vakıf sivil toplum örgütleriyle iş birliği yapması faydalı olacaktır.

✓ Zarar tazmini yapan bürokratlar vatandaşa yaklaşım konusunda bilinçlendirilmelidir.

✓ Yerel ve çeşitlilik arz eden sivil toplum kuruluşlarıyla koordineli bir çalışma sistemini hayata geçirmek, mağduriyetlerin tüm veçheleriyle anlaşılmasına, farklı mağdur gruplarına yönelik eşit uygulamalara olanak tanıyacağı gibi, devlet ve vatandaş arasındaki güven ilişkisinin iyileştirilmesine de ayrıca katkı sunacak bir alan yaratacaktır.

✓ Kadınların aktarımlardan anlaşıldığı üzere, Sur mağduru ailelerin pek çoğunda evin geçimini ailelerin erkek üyeleri sağlamaktadır ve aileye tek bir maaş girmektedir. Çatışma sürecinde işlerini kaybeden aile üyeleri için istihdam olanağı sağlanmalı; İŞKUR ya da benzeri devlet kurumlarında dokuz ay süreli çalışanların üç aylık kaybı tazmin edilmeli ve sözleşmeleri uzatılmalıdır. Bazı aileler İŞKUR çalışma sürelerinin bitiminden sonra kira yardımlarının tekrar bağlandığını ifade etmekte olup bu durumdan faydalanmayan aileler de tespit edilerek bu kapsama alınmalıdır. Sonuçta, dar gelirli ve zorunlu olarak göçerek Sur'dan daha pahalı semtlere yerleşen ailelerin masrafları eskiye nazaran artmıştır ve üç ay maaşsız veya gelirsiz kalmak ekonomik açıdan bu aileler için baş edilebilir değildir.

✓ Zihinsel ve bedensel engelli çocuklar ve onların anneleri ile hasta ve hasta yakınları kadınların çatışma esnasında ve sonrasında yaşadıkları mağduriyet ayrıca değerlendirilmelidir. Bu ailelerin evde engelli ve hasta bakımı için maaş aldıkları görülmüş olup, rehabilitasyon konusunda bu ailelerin özellikli aile statülerinde ele alınmaları gerektiği gözlenmiştir.

Çatışmalar sırasında ve sonrasında yaşanan kayıpların ve ortaya çıkan mağduriyetin, çalışma kapsamında görüşülen kadınların aktarımlarından da anlaşıldığı üzere, sadece ekonomik tazminler yoluyla giderilebilmesi mümkün gözükmemektedir. Sonuç olarak ortaya çıkan tablo bir travma tablosudur. Kadınların yaşadığı manevi yıkımın ve sosyal sermayelerindeki büyük kaybın, kısa ve uzun vadeli sonuçları bakımından titizlikle ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle;

✓ Mağdurların mağduriyetlerini dile getirme yollarının ve kamu otoritelerine erişim kanallarının açık olduğu görülmekle beraber bu kanalların genişletilmesi ve uzun vadeli planlamalarının yapılması gerektiği görülmektedir. Var olan kanallara rağmen yerinden edilen kadınların haklarının temini konusunda ciddi tereddütleri olduğu gözlenmiş olup bu konuda bilgi edinebilecekleri ve tereddütlerini ortadan kaldıracak daha şeffaf ve açık mekanizmalara gereksinim vardır. Özellikle burada görev alan bürokratlar mağdurlarla kurdukları diyaloglar açısından özel olarak eğitilmeli ve denetlenmelidir.

✓ Görüşmeciler tarafından bilhassa kira yardımları ve İŞKUR üzerinden işe alınmalar memnuniyet verici olmakla beraber, bunun uzun vadeli bir politikaya dönüştürülmesi beklentisi esas olmuştur.

✓ Zarar tazminlerinde belirlenen eşya yardımı tutarlarının görüşmeciler tarafından tatmin edici bulunmadığı gözlenmiştir. Bu yönde ek fonlar yaratılabileceği gibi özellikle sık dile getirdikleri beyaz eşya kayıpları konusunda destek kampanyaları yapılması da faydalı olacaktır.

✓ Kadınlara ve çocuklara yönelik tiyatro, sinema, piknik, gezi gibi sosyal faaliyetler eski komşuları ile bir araya gelme ve duygu paylaşımları açısından önem arz etmekte olup, bu yönde çalışmalar özellikle yerel yönetimler tarafından sık yapılmalı ve bu yönde çalışan sivil toplum kuruluşları da desteklenmelidir.

✓ Kaymakamlıklara bağlı Aile Destek Merkezleri'nden (ADEM) bir çok kadının psikolojik ve sosyal yardım aldığı, hem mesleki eğitim kurslarına katıldıkları hem de sosyal etkinlikler ile kendilerini iyi hissettikleri gözlenmiştir. Lakin katıldıkları kursların kısıtlı olması, kursları biten kadınların en az altı ay başka bir kursa yazılamıyor olmaları, kursların dönüşümlü olmasından kaynaklı bu desteğin kesintiye uğradığı görülmektedir. Bu yüzden kadınlar için bir çok ihtiyacı karşılayan ADEM'ler güçlendirilmeli, İş-Kur ortaklı çalışmaları çeşitlendirilmeli ve kapasiteleri artırılmalıdır.

✓ Kadınların işsizlikleri önündeki en büyük sebebin geleneksel bakış açıları olduğu, eğitimsizlikleri ve yoksulluklarını kader olarak algılamaları hususu olduğu göze çarpmakta. Kadınlara iş gücüne katılım konusunda edinecekleri faydaların anlatılması, nitelikleri yönünde mesleki eğitimler verilmesi önemli konulardan olmakta.

✓ Özellikle kayıt dışı çalışan kadınlar kayıtlı çalışan olma yönünde teşvik edilmeli. Vasıflı ve düzenli iş hayatlarının sağlanabilmesi için bu kadınlara yönelik yeni iş sahaları yaratılmalı. İş yerleri kadınların da çalışabileceği şekilde dizayn edilmeli.

✓ Bölgeye verilen yatırım teşviklerinde veya cazibe merkezleri kapsamında yaratılacak ek istihdamlarda kadın kotalarının konulması kadın istihdamı açısından önemli olacaktır.

✓ Çatışmalar öncesi Sur'da çocuklara ve kadınlara yönelik faaliyet gösteren birçok STK veya kuruluş şu an şehrin başka yerlerinde aynı aileler ile çalışmaya devam etme çabasındadır. Bu STK'lar ve kuruluşlar desteklenmelidir. Surlu kadın ve çocukların çatışma sonrası dönemde yaşadığı problemleri anlamaya dönük sivil toplumca yahut akademik kurumlarca yapılan çalışma ve araştırmaların teşviki önemlidir. Bu tür çalışmalar toplumdaki çok, sorunları çözmekle yükümlü olan kamu otoritelerine yardımcı olan, ışık tutan çalışmalardır.

✓ Özellikle Sur bölgesinde yer alan okulların fiziki koşullarından yana ciddi memnuniyetsizlikten bahsedilmiştir. Okulların fiziki koşullarının iyileştirilmesi ve sınıf mevcutlarının düşürülmesi, bölgede travma yaşayan çocuklar açısından daha sağlıklı olacaktır.

✓ Okullarda çocukların demokrasi ve barış kültürünü geliştirecek çalışmalar yapılmalı, bu yönde öğretmenler de bilinçlendirilmelidir.

✓ Doğu ve Batı illeri arasındaki okullarda sivil yardımlaşma ve diyalog kanalları daha etkin hale getirilmeli.

✓ Kadınların ve özellikle çocukların yaşadıkları korku, kaygı, güvensizlik ve toplumsal yabancılaşmaya dönük olarak psikolojik destek sağlanmasına ve iyileştirici sosyal politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasına büyük ihtiyaç vardır. Bu yönde toplumsal farkındalığı da arttıracak çalışmalar yapılması önemlidir.

✓ Özellikle çatışma sonrası travmaya dönük olarak yapılan çalışmalarda dikkat edilmesi gereken husus, çatışmalarda siyasi aktörlere ve devlet kurumlarına güvenini yitirmiş ya da korkunun ve kaygının bu aktör ve kurumlarla ilişkide belirleyici olduğu çocuk ve kadın gruplarına verilecek sağlık ve psikolojik destek hizmetlerinin, sivil ve mümkünse gönüllülük esasına dayalı bir sistemde, yine yerel ve ulusal sivil toplum örgütleri ile iş birliği halinde yürütülmesinde büyük fayda vardır.

✓ Dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise, mağdur kadın ve çocuklara sağlanacak psikolojik desteğin insan kaynağı profili ve niteliğidir. Şiddet ve zorunlu göç gibi toplumsal travmalar konusunda deneyimli; sosyoloji, sosyal hizmetler ve psikoloji alanında uzmanların yanı sıra, tıp eğitimi almış doktorların birlikteliğinden oluşacak destek ekiplerinin oluşturulması, etkin ve psikolojik hasarları azaltacak sonuçlar almak bakımından son derece önemlidir. Yine verilen ya da verilecek psikolojik desteğin, telefonla görüşme yahut anket uygulama şeklinde "uzak" yöntemlerle değil, bizzat alana çıkarak ve insanlarla yüz yüze görüşerek yapılması, sorunların tespiti, anlaşılması ve çözüm üretilmesi bakımından elzemdir.

✓ Çatışma sonrası kaygı bozukluğu, karamsarlık, mutsuzluk, uyku problemleri, kekeleye, gelecek beklentisini yahut yaşama umudunu yitirme gibi problemler yaşayan kadın ve çocuklara dönük özel çalışmaların yapılması ayrıca gereklidir.

✓ Bu çalışmanın verilerinden hareketle, konuşmaya çok ihtiyaç duyduklarını belirten kadınlar için, güven ilişkisine dayalı, bölge insanının yaşama biçimi ve değerler sistemine aşina sivil psikologların rehberliğinde konuşma terapileri yapılabilir.

✓ Yine kadınların aktarımlardan hareketle ve çeyizlerinin kadınlar için maddi ve manevi önemi göz önünde bulundurulduğunda, bir tür terapi ve kayıpları telafi yöntemi olarak kadınlar için çeyiz atölyeleri kurulması da yapıcı bir potansiyel taşımaktadır.

✓ Yaşanan çatışmaların yarattığı travma bağlamında, sadece yerinden edilen Sur mağdurlarına değil, özellikle Sur mağdurları ile ilişki içinde olan kamu ve sağlık kuruluşlarıyla güvenlik güçleri de dahil olmak üzere, devlet memurlarına da psikolojik destek verilmelidir. Zira şehirdeki çatışmalı süreçten onlar da olumsuz yönde etkilenmiştir ve kamu hizmeti veren kişiler olarak yaşadıkları travma ile yüzleşme ve baş etme konusunda yardım almaları gereklidir.

✓ Alacakları psikolojik destek, kişisel travmalarını azaltacağı gibi ayrımcılık, ötekileştirme, öfke kontrolü ve şiddete başvurmadan işlerini yapabilmelerine ve şehirdeki sürecin sağlıklı ve yapıcı bir şekilde yönetilmesine de büyük katkı sunacaktır.

✓ Eğitimleri aksayan ya da yaşadıkları travma nedeniyle okula yeniden adaptasyon sürecinde sorunlar yaşayan gençlere ulaşarak öğretmenleri ve okul arkadaşlarıyla birlikte psikolojik destek vermek, yaşadıkları travmayı paylaşarak ve dayanışma içinde atlatmalarına olanak sağlamak önemli olacaktır. Çocukların okullarda yaşanan çatışmalı sürece bağlı olarak ortaya çıkan ya da çıkabilecek açık ya da örtük ayrımcılığa yahut ötekileştirmeye maruz kalmasını önlemek için okul idaresine ve öğretmenlere yönelik çalışma yapmak; herhangi bir ayrımcılık yahut dışlamanın idare ya da öğretmenlerden kaynaklı olduğu kanıtlandığı durumlarda önleyici yaptırımları uygulamak, toplumsal barış ve çocukların topluma yeniden kazandırılması bakımından elzemdir.

✓ En önemli noktalardan biri de Surlu ailelerin üniversite mezunu olup, çatışmalar döneminde KPSS'ye hazırlanan çocuklarının mağduriyeti meselesidir. Bu gençler en az iki yıllık kayba uğradığı için kamu alımlarında bu gençler için pozitif ayrımcılık esasına dayalı düzenlemeler yapılabilir.

Çatışma sonrası sürecin iyi yönetilmesi oldukça önemlidir. Zira kasıtlı ya da kasıtsız olarak eksik, yanlış, yanlı ve adil olmayan her türlü uygulama, ihmal ve ayrımcılık, devlet ve vatandaş ilişkisine, kısa ve uzun vadeli toplumsal ilişkiler bütününe zarar vermektedir.

Sur'da yaşanan maddi ve manevi mağduriyetleri telafiye yönelik yapıcı, sistemli bir siyaset ve program üretmek, gelecekte onarılamayan maddi ve manevi kayıplara bağlı olarak ortaya çıkabilecek toplumsal problemleri önlemek açısından devletin sorumluluğundadır. Bu noktada maddi kayıpların telafisi kadar, manevi kayıpların telafisi ve toplumsal moral de büyük önem taşımaktadır. Görüşme yapılan kadınların olumlu gelişmeler olabileceğine dair umutlarının zayıf olduğu görülmektedir. Öte yandan, kadınlar mutlu ve umutlu oldukları şartlara dair yakın geçmişe ve çözüm süreci şartlarına işaret etmektedirler. Surlu kadınların iyileşme, kayıpların telafisi; beklentilere ve sorunlara yanıt olarak gördükleri yegane siyasi çözüm ise barıştır. Bu bağlamda;

✓ Toplumsal normalleşme şartlarını geri dönüş için çözüm süreci kazanımlarına sahip çıkılması ve çatışmasızlık dönemine geri dönüş kadınlar tarafından defaten dile getirilen bir ihtiyaçtır.

✓ Bir bütün olarak toplumsal psikolojinin iyileştirilmesi ve ortak geleceğe duyulan umudun güçlenmesi için çözüm süreci döneminde olduğu gibi yeni bir kurucu, yapıcı ve birleştirici siyasi çözümün geliştirilmesi gerekmektedir.

EKLER

I- ANKET SORULARI

Form tipi:

1. Evli
2. Bekâr

Anket No:

Çatışmalar öncesinde hangi mahallede yaşıyordunuz?

Çatışmalar sonrası hangi mahallede yaşadınız/yaşıyorsunuz?

Çatışmalar sonrası hangi ilçede yaşadınız/yaşıyorsunuz?

S1) Kaç yaşındasınız?

- 1- 15-24 2- 25-34 3-35-44 4-45-54 5- 55 ve üstü

S3) Sur'a nereden geldiniz?

- 1- Diyarbakır'ın başka bir mahallesinden
- 2- Diyarbakır'ın başka bir ilçesinden
- 3- Diyarbakır'a bağlı bir köyden
- 4- Başka bir ilin merkezinden
- 5- Başka bir ilin ilçesinden
- 6- Başka bir ilin köyünden
- 7- Diğer

S4) Sur'a yerleşme nedeniniz neydi?

- 1- Memuriyet/tayin
- 2- Kentin eğitim olanakları
- 3- Kentteki iş imkanları
- 4- Sağlık sorunları
- 5- Köydeki ekonomik sorunlar
- 6- Daha önce yaşanan kentteki ekonomik nedenler
- 7- Akrabalarla uyuşmazlıklar
- 8- Kentte yaşama isteği
- 9- Güvenlik nedenli ekonomik sıkıntı (mera, yayla yasağı, arazilere ulaşamama)
- 10- Yasadışı silahlı örgütler tarafından rızamız dışında göç ettirildiğimiz için

- 11- Güvenlik güçleri tarafından rızamız dışında göç ettirildiğimiz için
- 12- Kan davası nedeniyle göç etmek zorunda kaldığımız için
- 13- Baraj vb. inşaatı nedeniyle göç etmek zorunda kaldığımız için
- 14- Doğal afetler nedeniyle göç etmek zorunda kaldığımız için
- 15- Çatışmalar nedeniyle can korkusu yaşadığımız için

S5A) Hanenizin tipi nedir?

- 1- Çekirdek aile
- 2- Geniş aile
- 3- Bozulmuş çekirdek aile
- 4- Çok eşli aile
- 5- Arkadaşlarımla beraber
- 6- Kardeşlerimle beraber

S5B) Hanenizde kaç kişi yaşamaktadır?

S6A) Kaç tane çocuğunuz/kardeşiniz var?

S6B) Sizin/ebeveynlerinizin nikâh türü nedir?

- 1- Nikahsız
- 2- Resmi nikahlı
- 3- Dini nikahlı
- 4- Hem resmi hem dini nikahlı

S6C) Sizin/ebeveynlerinizin evlilik durumu nedir?

- 1- Tek eşli
- 2- Çok eşli
- 3- Evli ayrı yaşıyor
- 4- Eşi vefat etmiş
- 5- Boşanmış

S6D) Sizin/annenizin evlenme yaşı kaçtır?

- 1- 14 ve altı
- 2- 15-24
- 3- 25-34
- 4- 35-44
- 5- 45 ve üstü

S6E) Sizin/annenizin evlenme biçimi nasıldır?

- 1- Severek
- 2- Görücü usulü
- 3- Kaçarak
- 4- Berdel
- 5- Beşik kertmesi
- 6- Başlık parası karşılığı rızam olmadan
- 7- Akrabamla rızam olmadan
- 8- Diğer

S6F) Ebeveynleriniz akraba mı/eşinizle akraba mısınız?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S7) Eşinizin/babanızın işi nedir?

- 1- İşsiz
- 2- Ücretsiz aile işinde çalışıyor
- 3- Düşük vasıflı işçi
- 4- Vasıflı işçi
- 5- Esnaf
- 6- Emekli
- 7- Kamu çalışanı
- 8- Diğer

S8) Neden?

- 1- Eğitimsizlik
- 2- Eğitimini bu alanda yaptığı için
- 3- Aileden gelen bir meslek olduğu için
- 4- Yapacak başka bir işi olmadığı için
- 5- Sağlık koşulları nedeni ile
- 6- Diğer

S9) Annenizin işi nedir?

- 1- İşsiz
- 2- Ücretsiz aile işinde çalışıyor
- 3- Düşük vasıflı işçi
- 4- Vasıflı işçi
- 5- Esnaf
- 6- Emekli
- 7- Kamu çalışanı
- 8- Diğer

S10) Neden?

- 1- Eğitimsizlik
- 2- Eğitimini bu alanda yaptığı için
- 3- Aileden gelen bir meslek olduğu için
- 4- Yapacak başka bir işi olmadığı için
- 5- Sağlık koşulları nedeni ile
- 6- Diğer

S11) Sizin iş durumunuz nedir?

- 1- İşsiz
- 2- Ücretsiz aile işinde çalışıyor
- 3- Düşük vasıflı işçi
- 4- Vasıflı işçi

- 5- Esnaf
- 6- Emekli
- 7- Kamu çalışanı
- 8- Diğer

S12) Neden?

- 1- Eğitimsizlik
- 2- Eğitimini bu alanda yaptığı için
- 3- Aileden gelen bir meslek olduğu için
- 4- Yapacak başka bir işi olmadığı için
- 5- Sağlık koşulları nedeni ile
- 6- Diğer

S13) Hanede çalışan 15 yaş altı çocuk var mı?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S14) Hanede çalışan 15 yaş üstü çocuk var mı?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S15) İkamet ettiğiniz konutun tipi nedir?

- 1- Baraka
- 2- Müstakil ev
- 3- Apartman dairesi
- 4- Diğer

S16) Oturduğunuz evin mülkiyeti size mi ait?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S17) Aileye ait menkul ya da gayrimenkul var mı?

- 1- Evet
- 2- Birden fazla
- 3- Hayır

Evet ise hangileri?

- 1- Ev
- 2- Arsa
- 3- Kentte arazi
- 4- Köyde arazi
- 5- Motosiklet
- 6- Traktör
- 7- Otobüs
- 8- Otomobil
- 9- Kamyon
- 10- Minibüs
- 11- Dükkan
- 12- Para vb.
- 13- Hayvan
- 14- Konut
- 15- Dolmuş hattı
- 16- Taksit plakası

S18) Ev eşyanız var mı?

- 1- Evet
- 2- Birden fazla
- 3- Hayır

Evet ise hangileri?

- 1- Buzdolabı
- 2- Fırın

- 3- Çamaşır makinesi
- 4- Bulaşık makinesi
- 5- Kanepe
- 6- Halı
- 7- Televizyon
- 8- Bilgisayar/tablet

S19) Sağlık güvencenizin türü nedir?

- 1- Yok
- 2- Bağkur
- 3- Emekli Sandığı
- 4- SSK
- 5- Özel
- 6- Yeşil Kart

S20) Ailenizin şu anda temel olarak ihtiyaç duyduğu herhangi bir şey var mı?

- 1- Evet
- 2- Birden fazla
- 3- Hayır

Evetse hangileri?

- 1- Gıda
- 2- Giyim
- 3- Kira/barınma
- 4- Sağlık
- 5- Yakacak
- 6- Eğitim
- 7- Ev eşyası
- 8- Nakit Para

S20B) Ailenizin çatışmalardan önce temel ihtiyacı var mıydı?

- 1- Evet
- 2- Birden fazla
- 3- Hayır

Evet ise hangileri?

- 1- Gıda
- 2- Giyim
- 3- Kira/barınma
- 4- Sağlık
- 5- Yakacak
- 6- Eğitim
- 7- Ev eşyası
- 8- Para

S21) Hanenizin aylık ortalama geliri ne kadardır?

- 1- 0
- 2- 1-1000
- 3- 1001-2500
- 4- 2001-3000
- 5- 3000 ve üstü

S22) Hanenizin aylık ortalama mutfak masrafı ne kadardır?

- 1- 0
- 2- 1-1000
- 3- 1001-2500
- 4- 2001-3000
- 5- 3000 ve üstü

S23) Aileniz çatışmalardan sonra herhangi bir yardım aldı mı?

- 1- Evet
- 2- Birden fazla
- 3- Hayır

Evetse hangileri?

- 1- Gıda
- 2- Giyim
- 3- Sağlık
- 4- Yakacak
- 5- Eğitim
- 6- Nakit
- 7- Kira/barınma
- 8- Psiko-sosyal destek

S23X) Yardımlar sürekli miydi?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S24) Çatışmalardan önce ailenizin aldığı bir yardım var mıydı?

- 1- Evet
- 2- Birden fazla
- 3- Hayır

Evetse hangileri?

- 1- Gıda
- 2- Giyim
- 3- Sağlık
- 4- Yakacak
- 5- Eğitim
- 6- Nakit
- 7- Kira/barınma
- 8- Psikososyal destek

S25) Yardımlar sürekli miydi?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S26) Ailenizin çatışmalardan önceki ekonomik durumu nasıldı?

- 1- Çok kötü
- 2- Kötü
- 3- Ne iyi ne kötü
- 4- İyi
- 5- Çok iyi

S27) Ailenizin çatışmalardan sonraki ekonomik durumu nasıl?

- 1- Çok kötü
- 2- Kötü
- 3- Ne iyi ne kötü
- 4- İyi
- 5- Çok iyi

S28) Çatışmalar nedeni ile parasal kaybınız oldu mu?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S29) Babanızın/eşinizin öğrenim durumu nedir?

- 1- Okur yazar değil
- 2- Okur yazar
- 3- İlk okul
- 4- Lise
- 5- Üniversite
- 6- Lisans üstü

S30A) Öğrenim gören aile üyesi var mı?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S30B) Evetse kaç kişi?

S31A) Çatışmalar nedeni ile öğrenimine ara veren aile üyesi var mı?

- 1- Evet
- 2- hayır

S31B) Çatışmalar nedeniyle öğrenimini bırakan aile üyesi var mı?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S32) Annenizin öğrenim durumu nedir?

- 1- Okur yazar değil
- 2- Okur yazar
- 3- İlk okul
- 4- Lise
- 5- Üniversite
- 6- Lisans üstü

S33A) Sizin öğrenim durumunuz nedir?

- 1- Okur yazar değil
- 2- Okur yazar
- 3- İlk okul
- 4- Lise
- 5- Üniversite
- 6- Lisans üstü

S34) Çatışmalardan önce kitap, dergi, gazete okur muydunuz?

- 1- Hiç
- 2- Az
- 3- Ne az, ne fazla
- 4- Fazla
- 5- Çok fazla

S35) Çatışmalar sonrasında kitap, dergi, gazete okuyor musunuz?

- 1- Hiç
- 2- Az
- 3- Ne az, ne fazla
- 4- Fazla
- 5- Çok fazla

S36) Çatışmalardan önce sinema, tiyatro, konsere gider miydiniz?

- 1- Hiç
- 2- Az
- 3- Ne az, ne fazla
- 4- Fazla
- 5- Çok fazla

S37) Çatışmalardan sonra sinema, tiyatro, konsere gidiyor musunuz?

- 1- Hiç
- 2- Az
- 3- Ne az, ne fazla
- 4- Fazla
- 5- Çok fazla

S39A) Evinizde internet var mı?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S39B) Varsa siz faydalanabiliyor musunuz?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S40) Bir günde genelde ne kadar TV izliyorsunuz?

- 1- Hiç
- 2- Az
- 3- Ne az, ne fazla
- 4- Fazla
- 5- Çok fazla

S41A) Çatışmalar önceki mahallenizde beraber vakit geçirdiğiniz kimseler var mıydı?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S41B) Evetse neler yapardınız?

- 1- Ev ziyaretleri
- 2- Kapı sohbetleri
- 3- Çocuğu bırakma
- 4- Eğitim desteği
- 5- Sorunlarda dayanışma
- 6- Temizlik yardımı
- 7- Beraber mahalle gezmesi
- 8- Beraber mahalle dışı gezme

S42A) Başınız sıkışacak olsa ilk olarak kimden yardım alırsınız?

- 1- Anne
- 2- Baba
- 3- Komşu
- 4- Öğretmen
- 5- Arkadaş

- 6- Devlet
- 7- Akraba
- 8- STK

S42B) Çatışmalardan sonraki mahallenizde beraber vakit geçirdiğiniz kimseler var mıydı?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S43) Çatışmalar öncesi Sur'da sosyal yaşam nasıldı?

- 1- Çok kötü
- 2- Kötü
- 3- Ne iyi ne kötü
- 4- İyi
- 5- Çok iyi

S44A) Çatışmalar öncesi Sur'daki sosyal yaşama uyum sağlayabiliyor muydunuz?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S44B) Hayırsa neden?

S45A) Kimseden izin almadan dışarı çıkabiliyor musunuz?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S45B) Hayırsa kimden izin almak zorundasınız?

S45C) Tek başınıza dışarı çıkabiliyor musunuz?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S45D) Hayırsa neden?

S45E) Gece tek başınıza dışarı çıkabiliyor musunuz?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S46A) Herhangi bir aile üyesinden şiddet gördünüz mü?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S46B) Evetse ne sıklıkla şiddet gördünüz?

- 1- Çok
- 2- Çok az
- 3- Az
- 4- Fazla
- 5- Çok fazla

S47A) Evetse kimden şiddet gördünüz?

- 1- Baba
- 2- Anne
- 3- Aile üyeleri beraber
- 4- Diğer

S48) Ailenizde bir karar alınırken size danışılır mı?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S49A) Çatışmalar öncesindeki mahallenizde kendinizi güvende hissediyor muydunuz?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S49B) Hayırsa neden?

S50A) Şu anda yaşadığınız mahallede kendinizi güvende hissediyor musunuz?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S51A) Çatışmalar öncesi kendinizi güvende hissediyor muydunuz?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S52A) Çatışmalar sonrasında Diyarbakır'da kendinizi güvende hissediyor musunuz?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S54A) Çatışmalar öncesi Türkiye'de kendinizi güvende hissediyor muydunuz?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S54B) Çatışmalar sonrası Türkiye'de kendiniz güvende hissediyor musunuz?

S55) Çatışmalar öncesi kendinizi mutlu hissediyor muydunuz?

- 1- Çok az
- 2- Az
- 3- Ne az, ne çok
- 4- Fazla
- 5- Çok fazla

S56) Çatışmalar sonrası kendinizi mutlu hissediyor musunuz?

- 1- Çok az
- 2- Az
- 3- Ne az, ne çok

- 4- Fazla
- 5- Çok fazla

S57) Yaşamınızda ne değişseydi kendinizi daha mutlu hissedersiniz?

- 1- Evet
- 2- Birden fazla
- 3- Hayır

Evet ise hangileri?

- 1- Eğitim durumum
- 2- Ekonomik durumum
- 3- Sosyal çevrem
- 4- Yaşadığım mahalle
- 5- Yaşadığım şehir
- 6- Yaşadığım ülke
- 7- Yaptığım iş
- 8- Ailemin bana karşı davranışları/bakışı
- 9- Sosyal çevrem bana karşı davranışları/bakışı
- 10- Çatışmaların yaşanmaması
- 11- Diğer

S58) Çatışmalar öncesi sosyal durumunuz nasıldı?

- 1- Çok kötü
- 2- Kötü
- 3- Ne iyi, ne kötü
- 4- İyi
- 5- Çok iyi

S59) Çatışmalar sonrası sosyal durumunuzu nasıl?

- 1- Çok kötü
- 2- Kötü

- 3- Ne iyi, ne kötü
- 4- İyi
- 5- Çok iyi

S63) Çatışmalar öncesi mahallenizde ailenizin ya da aile üyelerinin sözü dinlenir miydi?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S64) Çatışmalar sonrası yaşadığınız mahallenizde ailenizin ya da aile üyelerinin sözü dinleniyor mu?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S66) Çatışmalar sırasında ailenizden ölen oldu mu?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S67) Evetse kim?

S68) Çatışmalar sırasında ailenizden yaralanan oldu mu?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S69) Evetse kim?

S70) Çatışmalar sırasında tanıdıklarınızdan ölen oldu mu?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S71) Çatışmalar sırasında tanıdıklarınızdan yaralanan oldu mu?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S72) Çatışmalar nedeniyle eviniz zarar gördü mü?

- 1- Çok az
- 2- Az
- 3- Ne az, ne çok
- 4- Fazla
- 5- Tamamen
- 6- Hayır

S73) Çatışmalar nedeniyle eşyalarınız zarar gördü mü?

- 1- Çok az
- 2- Az
- 3- Ne az, ne çok
- 4- Fazla
- 5- Tamamen
- 6- Hayır

S74) Çatışmalar nedeniyle evi zarar gören tanıdığınız var mı?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S75) Çatışmalar nedeniyle eşyaları zarar gören tanıdığınız var?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S76) Çatışmalardan zarar gördüğü için yardım ettiğiniz kimse var mı?

- 1- Hayır
- 2- Akraba
- 3- Komşu
- 4- Arkadaş
- 5- Diğer

S77) Çatışmalardan zarar gördüyseniz herhangi bir tazminat aldınız mı?

- 1- Evet
- 2- Hayır

S78) Çatışmalardan zarar gördüyseniz herhangi bir tazminat teklif edildi mi?

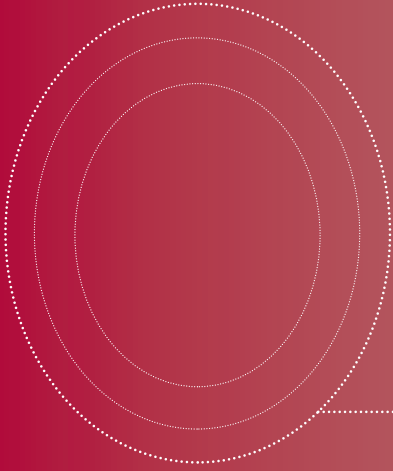
- 1- Evet
- 2- Hayır

S79) Bir kelimeyle kendinizi tanımlar mısınız?

S80) Bir kelimeyle çatışmalar nedeniyle yaşadıklarınızı tanımlar mısınız?

S81) Bir kelimeyle Sur'u tanımlar mısınız?

S82) Bir kelimeyle Diyarbakır'ı tanımlar mısınız?

Mülakat Soruları

1. TANIMA SORULARI

Mahalle:

Yaş:

Medeni Durum:

Çocuk Sayısı ve yaşları:

Hane nüfusu: (çatışmalardan önce/sonra)

Eşinin akrabalık ilişkisi: (akraba, berdel, görücü vs.)

2. SOSYAL DURUM

Çatışmalar öncesi/sonrası taşındığınız yerde arkadaşlarınızla görüşmek için nereleri seçersiniz?

Çatışmalar öncesi/sonrası taşındığınız yerde beraber vakit geçirdiğiniz kimse var mı, neler yaparsınız?

Başınız sıkıştığında yardım isteyeceğiniz kişiler kimlerdir?

Çatışmalar öncesi Sur'da/sonrası taşındığınız yerde sosyal yaşama uyum sağlayabiliyor musunuz?

Çatışmalar öncesi/sonrası taşındığınız yerde/Diyarbakır'da/Türkiye'de kendinizi güvende hissediyor musunuz, hayırsa nedenler?

3. EKONOMİK DURUM

Sizin, eşinizin/ babanızın/ annenizin, çocuğunuzun/ kardeşinizin mesleği nedir? Neden bu işi yapıyorsunuz/yapıyorlar?

Çatışma öncesi/sonrası taşındığınız yerdeki ikamet ettiğiniz konut tipi, size ait mi?

Çatışma öncesi/sonrası menkul ve gayrimenkulleriniz var mı?

Hanenizde hangi eşyalar var, hanenizde şu an en temel ihtiyacınız ne?

Herhangi bir sosyal/sağlık güvenceniz var mı?

İhtiyaçlarınızdan hangisini karşılamakta güçlük çekiyorsunuz?

Çatışma öncesi/sonrası taşındığınız yerde aylık geliriniz/aylık mutfak masrafınız?

Çatışmalar öncesi/sonrası yardım/destek aldığınız kişi ya da kuruluş var mı? Ne tür yardımlar ve ne kadar aralıklarla alıyorsunuz? Siz ne kadarını kullanabiliyorsunuz?

4. KÜLTÜREL DURUM

Sizin/ eşinizin/ babanızın/ annenizin, çocuklarınızın/ kardeşlerinizin öğrenim durumu nedir?

Çatışmalar sürecinden bugüne, sizin/ailedekilerin eğitim hayatında bir değişiklik oldu mu, olduysa neden?

Çatışmalardan önce/sonra gazete, kitap, dergi okur musunuz?

Hanede internet var mı, varsa siz faydalanabiliyor musunuz, Günde kaç saat TV izliyorsunuz?

Çatışmalardan önce/sonrası taşındığınız yerde tiyatro, sinemaya gider misiniz, ne sıklıkla?

5. SEMBOLİK DURUM

Eşiniz, babanız, anneniz ya da diğerlerinden izinsiz dışarı çıkabiliyor musunuz, kimden izin alırsınız?

Aile bireylerinden herhangi birinden hiç şiddet gördünüz mü, gördüyseniz ne sıklıkla?

Ailenizde herhangi bir konuda son kararı kim verir, sizin görüşleriniz sorulur mu?

Seçimlerde aile bireyleri oyunuzu kime vermeniz konusunda size baskı uyguluyor mu?

Çatışmalar öncesi/sonrası taşındığınız yerde ailenizin ve sizin herhangi bir lakabınız var mıydı?

Çatışmalar öncesi/sonrası taşındığınız yerde sözü dinlenen/görüşleri alınan birimisiniz?

Çatışmalar öncesi/sonrası taşındığınız yerde bir kavga çıktığında barışı sağlayabiliyor musunuz?

6. POLİTİK DURUM ve BEKLENTİLER

Sur'daki çatışmalar neden başladı? Neden bu kadar büyüdü?

Sorunların çözümü için neler yapılmalı, kimler hangi adımları atmalı?

Bir barış olacağını düşünüyor musunuz, hayır ise neden, evet ise nasıl olabilir?

Mutlu musunuz, değilseniz hayatınızda neler değişseydi mutlu olurdu?

Bir kelime ile kendinizi, bir kelime ile yaşadıklarınızı, bir kelime ile Sur'u tanımlar mısınız?

Sur'daki evinize dönebilecek misiniz, dönmek istiyor musunuz, ne yapacaksınız?